

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

B A V N E G Å R D S L Æ G T E N

**Historien om en bondeslægt på Mors
omkring midten af det 19. århundrede.**

af

Peder Bukh.

FORORD

Hvis nogen, der stammer fra Bavnegård i Flade (og fra Klitgård i Fårtoft) - eller andre - vil vide besked om de ydre kendsgerninger vedrørende denne slægt, da henvises til bogen "Slægten Bulh", som blev trykt i 1938 og kan købes hos Niels Bulh, Bugholm, Flade. Med det skrift, som her foreligger, har jeg prøvet på grundlag af de ydre begivenheder i slægtens og egnens historie, men ved fantasiens og indfølelseens hjælp, at gøre rede for det indre liv hos de mennesker, som den egentlige slægtsbog handler om.

Den fortællende form, som jeg har anvendt, mener jeg måske kan give flere, også af de yngre slægtled, lyst til at beskæftige sig med forslægtens historie.

En heiler kommer til gårde.

"Peder! - - Peder Mortensen! Der er noget, a vil sige dig!" Det var hans kone, der kaldte fra stuedøren; men han fortsatte uanfægtet tværs over gårdsplædsen og svarede hende ikke engang.

Sådan var han og sådan kunne han lide at være. Han gik sin gang efter sin egen vilje uden at lade sig påvirke af andre. Det skulle man, syntes han - især når man var storbonde.

Peder Mortensen var storbonde. Ikke en herremænd, der går i fine klæder og ikke tager del i arbejdet. Glet ikke en proprietar, der forsøger at ligne herremanden. Nej, han var storbonde og boede på en bondegård, der blot var større end almindelige bondegårde.

Nu om stunder taler vi om landmænd. Men for hundrede år siden kaldte man landmændene bønder; og hvad her skal fortælles skete for mere end hundrede år siden. Fortællingen begynder i 1839, da Peder Mortensen og hans kone Karen boede på "Klitgård" i Fårtoft, Sundby sogn på Mors.

Han var da 64 år gammel og var kommet til gården, da han var 30. Før havde han været ladefoged på en herregård og før igen lærer. På Klitgård blev han bestyrer, da gården dengang ejedes af en enke. Hendes datter blev han gift med og kom på den måde til at eje gården.

Fire år efter døde hans kone og to små tvillinger, som hun havde født.

Året efter giftede han sig med Karen, som var fra samme landsby (Lødderup) på det sydlige Mors, som han selv var fra. Hun var en velhavende gårdmands datter og bragte ham en stor medgift, som han havde god brug for, da gården før hans tid var forsømt. Nu blev den sat godt i stand; og ved sin dygtighed og arbejdsomhed fik han snart den store gård i god drift. Han gik selv foran i alt arbejde og bestemte farten - som forresten var temmelig langsom. Men han nåede altid hvad han skulle - eller vilde.

Smuk var han. Det skarptskårne ansigt havde kraftige, regelmæssige træk. Handen var høj, og han havde buskede

bryn over de stærke øjne. Underansigtet var dog ikke helt velformet; det var bredt, og læberne var tykke.

Han gik klædt som en bonde; men til forskel fra de fleste brugte han at gå med en skindvest, som blev kaldt en ladertrøje. Den øverste knap i den var aldrig knappet, fordi han brugte vestehjørnet til at bide i, når han blev vred - og det blev han tit. Han blev vred, når folkene ikke passede deres arbejde eller blot ikke udførte det nøjagtigt, som han ville have det. Han blev også vred, hvis ikke alt var på plads og hvis ikke alle lystrede ham - og forresten også, uden at nogen vidste hvorfor.

Han var altid fårælt, men når han var vred, kunne ingen få et ord af ham eller blot få ham til at høre efter, hvad der blev sagt til ham. Derfor lukkede Karen døren, da hun forgæves havde kaldt på ham. Hun vidste, at når han ikke svarede straks, var der intet at gøre. Gennem 27 års ægteskab havde den milde og sagtmødige kvinde lært sin strenge husbond nøje at kende og vænnet sig til at give efter for ham.

Det var ikke så let at være Peder Mortensens kone og husmoder i den store gård. Sparsommeligheden fra de første fattige år på Klitgård var gået Peder i blodet, så han knap nok kunne tåle, at hans kone gav til de fattige. Men hun gjorde det alligevel. Var hendes mand til stede, når tiggerne kom, gik hun - uden at han så det - ud af bagdøren og gav dem en ekstra portion af flæsk, mælk eller gryn. Og når Peder var af gårde, søgte de fattige til Klitgård.

Der var to sønner og tre døtre i ægteskabet. Den ældste datter, Kirsten Marie, var blevet gift med en velhavende gårdmandssøn fra forældrenes fødesogn. Det havde hendes far fået bragt i orden.

Hu var den næste, Grete Marie, 23 år, og den yngste, Inger Kirstine, var 21, så de var giftefærdige. Karen vidste, at hendes mand agtede så nogenlunde at bestemme, hvem de skulle have; men hun håbede meget, at han ville fare varsomt i denne sag og i det mindste lade pigerne have et ord med at sige.

Hun undte gerne døtrene at komme mere ud mellem andre unge, end hendes mand gav lov til. I den seneste tid var

de forresten selv begyndt at holde sig borte fra legestuerne. Men aftenen før Karens mislykkede forsøg på at få sin mand i tale havde de deltaget i et ungdomsgilde med dans hos gode venner på Keldbjerggård i nabobyen Gullerup, og de unge piger havde fortalt deres moder derom og især om en ung karl fra Flade. De havde været sammen med ham flere gange, blandt andet hos hans ældre søster, der var gift og boede i Fårtoft. Jens Pedersen hed han, men blev for det meste kaldt Jens Buh. Foruden med sønnen i gården, den rare Jakob, havde de især snakket med og danset med ham. Pigerne lyste, når de fortalte om ham, og Inger Kirstine spruttede i latterknyst over hans kåde væremåde og hans lystige indfald og bemærkninger. Når han fortalte små muntre historier, samlede en flok af de unge om ham; og så gav han dem gåder at løse, som også morede hele selskabet.

Men hvad de to klitgårdpiger især skulle have fortalt deres moder var, at da de sagde godnat til ham, havde han spurgt, om han måtte besøge dem. Det havde de naturligvis ikke kunnet sige nej til, og de troede næsten, at han kom en af de aller første dage.

Da de var kommet dertil i deres beretning, holdt de op og blev lidt forlegne. De så på hinanden og smålo.

Deres moder så interesseret ud. Hun kunne godt lide, at de unge fortalte hende hvad de oplevede, når de var ude:

"Ja, så er der vel ikke mere at fortælle om det gilde eller om ham - Jens?"

Inger Kirstine var den mest talende, og det blev hende, der overvandt forlegenheden.

"Det kan godt være, han har et ærinde - et vigtigt ærinde."

Karen så uforstående ud, men kom så til at se på Gretes ansigt: hun var rød i kinderne.

Da gik der et forstående smil over moderens ansigt. Hun smilede sjældent, og døtrene mindedes ikke, de havde hørt hende le. Nu fik hendes ansigt et polisk udtryk.

"Nå - se, se! - - Og hvem af jer tror I så, han bedst kan lide?"

"Det er da selvfølgelig Inger Kirstine" skyndte Grete

sig at svare. Hendes stemme lød lidt trist.

Søsteren protesterede: "Hvorfor tror du dog det? Nej, det skal da nok være Grete."

"Nej!" sagde Grete med overbevisning. "Hvordan skulle han komme til at synes om mig? Det er der såmænd ingen, der gør. Der er da slet ingen karle, der kan lide mig - de synes vist, at jeg er både grim og sur."

Grete havde arvet sin faders grove træk med det kraftige hagenarti og den store mund. Af skikkelse var hun næsten mandfolkekraftig.

Inger Kristine havde derimod sin moders fine og milde ansigtstræk. Hendes krop var velskabt og buttet; mere livlig end søsteren var hun også, så det var godt nok hende, som den muntre Jens især havde underholdt med sine løjer og danset mest med.

De unge piger turde slet ikke fortælle deres fader om, hvad de oplevede, når de var ude - og slet ikke dette. Men Karen ville gerne have forberedt ham på den unge mands besøg - hvis han havde været til at få i tale. Derfor havde hun kaldt på ham. Nå, der blev vel lejlighed til det senere, tænkte hun. Dette bejlerbesøg - eller hvad det var - kunne da nok ikke ventes lige straks.

Men det kunne det netop! For i den samme stund da Karen i Klitgård kaldte på sin mand, kom unge Jens Bukh ridende ad vejen mellem Bøvnegård i Flade og Klitgård i Fårtoft. Han kunne ingen ro få, før han kom af sted. Uden at fortælle nogen om hvor han agtede sig hen, tog han om formiddagen sit bedste tøj på, trak en af gårdens heste af stalden og red af sted.

Det var sidst i februar, og der var ved at komme forår i luften. Viberne lod enkelte skrig høre; og når han red i skridt og lod hesten gå på vejens græsrobot, kunne han en gang imellem høre lærketriller. Han red netop forbi Kelbjerggård, hvor legestuen var holdt aftenen før, og hans tanker kredede så uafbrudt om en yndig pigeskikkelse, at han ikke lagde mærke til, hvordan vejen slyngede og bugtede sig mellem de høje bakker, før han med eet så Klitgård ligge for sig; så lavt lå den, at han næsten over staldlængen og laden kunne se ned på gårdspladsen.

Bøg stuehuset, der dannede den lukkede gårds nordlige

længe, så han den store have, som op ad en bakkeskråning gik over i en lille skov. De nøgne, fugtige træer næsten glinsede i formiddagssolen. Han vidste, at bag ved træerne strakte sig gårdens lerede, bakkede marker lige til fjorden.

Han red ind i gården gennem en port. Da han ingen mennesker så, bandt han hesten ved en jernring i muren, betænktesig et øjeblik på, om han skulle gå ind i stalden for muligvis at træffe Peder Mortensen der, men han fandt det så - i betragtning af, hvad hans ærinde var - sømmeligst at gå ind ad stuehusets fordør.

Han havde været i Klitgård et par gange før, en gang med stude, som Peder Mortensen havde købt, en anden gang til legestue. Alligevel vidste han ikke, hvor de mange døre i forstuen førte hen, men uden lang betænkning bankede han på en af dem.

"Kom ind!" lød en barsk stemme.

Han åbnede døren, og i stuen sad storbonden - bred og magtig med ryggen til. Han syntes at være i færd med sit regnskab, så knap nok op fra det og rejste sig ikke, da han hilste.

Da han endelig drejede sig og betragtede sin gæst, var der ikke megen velvilje i blikket, men nok lidt forundret nysgerrighed. Han kendte godt den unge mand, men Karen havde endnu ikke haft lejlighed til at gøre ham bekendt med det ventede besøg og det formodede ærinde. Derfor så han spørgende ud og tav.

Så måtte da Jens begynde:

"Ja - - a fik lyst til at ride en tur i det fine vejr. Det er jo ikke så travl en tid - - og hestene har godt af at røre sig nu da ikke har noget at bestille - i marken, og så - - .

Han hakkede i det og gik helt i stå.

Peder Mortensen lagde mærke til hans forlegenhed og var barmhjertig nok til at hjælpe ham i gang igen:

"Og så red du til Klitgård. Det var da et stykke vej at ride bare for at røre en hest."

"Ja - men a har da også et ærinde. Det er sådan, sådan et - -." Nu kneb det for Jens, der ellers nok plejede at kunne svare for sig. Han havde håbet at træffe en af

nigerne eller måske en af deres brødre. Så havde der været tid til at forberede dette her. Han fortroed, at han ikke havde spurgt efter de unge. Nu var det for sent. Men han forsøgte dog at trække sagen ud:

"Det er sådan, at a har truffet at være sammen med de unge her fra gården flere gange, både Lars og Grete Marie og Inger Kirstine. I aftes var vi sammen til legestue ved Mikkel Jakobsens. Vi snakkede en hel del sammen og blev vældig godt kendt."

"Lars er i marken. Der kan du træffe ham." Feder Mortensen vendte sig igen mod sit regnskab. Med ryggen til Jens fortsatte han i en lidt venligere tone:

"Det er jo snart middag. Så kommer han hjem, så hvis du vil vente - -."

Jens var endnu usikker. Men hans mod og humør begyndte så småt at vende tilbage, og han besluttede sig til at opgive alle omværende bevægelser i angrebet. Han var rendt lige mod hovedfæstningen - hvorfor så ikke gå lige på og vinde sejren ved et rask angreb?

"Ja, men det var da forresten jer, a godt ville snakke med - og så pigerne - - - a mener egentlig Inger Kirstine. Hende blev a især kendt med. Hun er så let at blive kendt med. - Og hun danser godt."

De sidste ord røg ud af ham; men han fortroed det med det samme. Det viste sig også, at de var dårligt anbragt.

"Gør hun det?" brummede Feder Mortensen. "Ja, det kan såmænd godt være. Men det er da nu ikke det, som det kommer an på ved en pige."

"Hej, nej - nej!" skyndte Jens sig at få sagt. "Men vi snakkede så godt. Hun er godt med på både det ene og det andet - - ja det er de begge to. Og a spurgte dem, om a måtte besøge dem. - Men det her de måske ikke snakket noget om?"

"Ikke til mig da! Måske til deres moder. Mig fortæller de ingen ting. Men de mener vel, at det ikke kommer mig ved."

Jens mærkede nok, at den gamle var ved at komme i ondt lune igen.

"Jo, det gør det da rigtig nok. Det kommer da rele nok deres fader ved. Det kommer jer ved - det, som a er kommet *FOR*

Peder Mortensen blev meget opmærksom. Han vendte sig helt om mod Jens, der vedblev:

"Det forholder sig sådan, at min moder døde sidste år - som I nok ved. Og nu er det blevet bestemt, at a skal overtage gården. Fader mener ikke, han kan klare det længere - eller han vil da ikke tumle med det mere. Så bliver der jo brug for en kone på gården. Og så var det, at a tænkte, - tænkte, om Inger Kirstine - - -."

"Nå, det er sådan fat, bette Jens. Nå! Og så tænkte du, at Inger Kirstine kunne flytte ind til jer. Ja, men ser du: Grete Marie er den ældste. Og vil du have en af mine piger, så bliver det hende. For a skal sige dig: a gifter mine piger væk efter ælder!"

Den unge Jens blev ganske forvirret. Hans ansigtsudtryk blev nærmest fåret, og han vidste ingen ting at sige, vovede ikke engang at protestere.

Peder Mortensens følelser var kommet i oprør. Han rejste sig og lindede døren ud til køkkenet:

"Karen! Grete Marie! Inger Kirstine! Hvor er I henne?" Hans stemme lød fortrædelig. "Har I forvaret jer? Eller hvorfor kommer I ikke, når her er fremmede?"

Alle tre kvinder kom hurtig til stede, og der blev hilst under nogen forlegenhed.

Peder Mortensen lod stadig til at være fortørnet.

"Her kommer stillende en bejler, uden at a ved det mindste om, at han ville komme. A skulle måske sig have været holdt uden for? Den slags kan I selv ordne - mener I. Er det sådan, det forholder sig?"

"Ja, men Peder da, hvordan kan du da mene - - ?"

Karen søgte at forklare, men hendes mand overhørte hende og fortsatte:

"Ingen er der til at tage imod ham. - Her sidder a i mit gamle tøj."

Han hidsoede sig mere og mere op og førte flere gange hånden op til vestehjørnet som for at bide i det. Ingen af de andre kunne finde noget at sige.

"Det lader til, at han har forset sig på Inger Kirstine. Hun er god til at danse, siger han! - Men det vil a sige jer alle sammen, så I kan forstå det: Skal han have en af mine piger, så bliver det Grete. Hun er den ældste."

Han holdt inde lidt.

"Men hvorfor siger du ingenting, Karen? I står alle tre, som om I hverken kunne sige bu eller bæ. - Du plejer da ellers nok at kunne få munden på gled, Inger Kirstine!"

Inger Kirstine så noget betuttet, men egentlig ikke ulykkelig ud, og det lod til, at hun netop ville til at sige noget. Faderen lod hende dog ikke komme til orde.

Han fortsatte:

"Ja, det er da egentlig dig Grete, der skal sige noget. Men du vil måske ikke have ham? Han er måske ikke god nok til dig?"

På Gretes ansigt afspejledes stærke og modstridende følelser. Undseelse, vrede og strejf af glæde vekslede. Efterhånden vandt hun dog den sædvanlige ro og herredømme over sig selv, og der var ligefrem pigeskælmeri i stemmen, da hun roligt bemærkede:

"Hvad er der egentlig for os at sige, fader? I har jo bestemt det hele!"

De stod over for hinanden, fader og datter. Det sås tydeligt, at de lignede hinanden. Der kom et udtryk af velvilje i faderens øjne. Han kunne lide at mærke en sikker optræden hos børnene. Men det dårlige lune, han var i, seirede, og det var med hård stemme, han næsten råbte:

"Ja, det har a. Og hvad a har sagt, det står ved magt!"

Han drejede sig usædvanlig rask omkring og forlod stuen.

Et øjeblik var der tavshed mellem de fire, der blev tilbage. Karen var den, der først beherskede situationen.

"Du står op endnu, Jens. Sid dog ned. Så henter a en flaske vin. Der bliver måske noget at fejre. Lad os nu sætte os og snakke lidt sammen. Du kan forresten godt gå med Inger Kirstine og hjælpe mig." -

- - - - - Det var i en sær oprevet og tvivlrådig sindstemning, Jens dukkede om eftermiddagen red hjem. Han var blevet et stykke tid i Klitgård og havde spist til middag der. Lars og en yngre broder, Morten Andreas, var kommet hjem fra marken, og hele familien havde spist sammen. Faderen havde først bedt borbøn - det var Jens ikke vant til - og al misstemning syntes helt forsvunden.

Han havde ikke haft ret megen lejlighed til at være alene sammen med de unge piger og kun ganske kort med Grete i enrum. Det lod derimod til, at de to søstre havde meget at skulle snakke med hinanden om. Inger Kirstine anstrengte sig for at vise, at hun slet ikke var misfornøjet over den afgørelse, hendes fader havde truffet. Hun glød ud, snakkede livligt og lod sig forstå med, at den sag, som Jens kom for, var afgjort.

Karen havde ført samtalen ad andre baner, havde spurgt, om Jens havde hørt noget om deres præst der i sognet og om de møder, som han holdt. Det havde han, og han var kommet med en flot, affejende bemærkning om den, som nok ikke var faldet i god jord. Da havde Grete blandet sig i samtalen og forsvaret både præsten og møderne med en sådan varme og forståelse, så han var blevet helt forbavset. Hun kunne sandelig snakke med om de ting.

Jens vidste snart ikke, hvad han skulle mene. Men det besøg var i alt fald faldet ud på en anden måde, end han havde tænkt sig - - - og vel anderledes, end han havde ønsket?

Han faldt hen i brudlerier og lod hesten gå, som den ville. Den nappede lidt græs og blomster i vejkannten.

Han kunne lugte grøden fra markerne. Solen var ved at dale, men den skinnede endnu. Lerskrænten ved Hænklit lyste i solskinet. - Vandet i fjorden var netop blevet fri for is. - - -

"Ha - ha - ha! Man lo højt og satte hesten i trav, ja i galop. Det var snart forår, og han var ung og havde fremtiden for sig. Grete var i grunden en stovt pige - og klog. Hun ville blive en dygtig bondekone. - Den gamle i Klitgård var i hvert fald ikke til at rokke. Man hørte det var bedst sådan. - - - Den Inger Kirstine kunne han ikke rigtig blive klog på. -

- - - I de følgende uger fulgte adskillige besøg i Klitgård af Jens fra Flade. Grete gjorde gengæld - sammen med sine forældre. De unge blev bedre og bedre venner.

- Samme år stod der to bryllupper i Klitgård, hvorved alt foregik efter gammel sæd og skik, og intet blev sparet. Det første var mellem ungkarl Jens Pedersen (kaldet Jens Bukh) og ungpige Grete Marie Pedersdatter. Ved det

andet, som stod hen på efteråret, blev Inger Kirstine gift
med ungkarl Jakob Mikkelsen fra Keldbjerggård i Gullerup.

To slægter - et nyt hjem.

I Bavnegård havde Jens Eukhs forfædre boet så lant tilbage, som nogen vidste af. Hans fader hed Peder Lauridsen, og hans moder, som lige var død, Sidsel Jensdatter. Hendes faders navn var Jens Pedersen Eukh. Det var ham, unge Jens var kaldt op efter og blev kaldt efter, skønt han var døbt Jens Pedersen. Men de fleste af hans efterkommere fik efternavnet Eukh.

Bavnegård lå i den vestlige del af Flade by, nord for vejen, der går til Gullerup og videre til Fårtoft. Den bestod af to længer, der lå parallelt med hinanden i øst-vest. Ledelængen lå nærmest vejen. I den anden længe var der både stuer og stald, og det ville føles temmelig trangt. Hvis en ung kone skulle slytte ind i de små, lavloftede rum, især når hun kom fra det store stuehus i Klitgård.

Peder Mortensen var da heller ikke tilfreds med forholdene, da han første gang så sin tilkommende svigersøns hjem. Men Jens Eukh kunne berolige ham med, at han havde store planer. Elev de gennemført, da skulle Grete ingen grund få til misfornøjelse med det hus, hun skulle flytte ind i. Peder Mortensen syntes godt om planerne; de blev til virkelighed den samme sommer og delvis betalt med Gretes medgift.

Jens Eukh købte en gård, der lå over for slægtsgården, lige syd for vejen, og havde sin mark mod syd ned gennem Bavnegårds jord. Derefter solgte han begge gårdes vængelodder, som stødte op til hinanden og lå i den vestlige del af sognet, til sin broder Steffen, der netop også skulle giftes. Steffen flyttede bygningerne fra den gamle gård ud på vængene, og Jens lod den ny gårds bygninger istandsætte og bygge om, så der blev en firelænget gård med et frit liggende, langt stuehus, hvor der var rigelig plads både til de nygifte og til Jens's fader, som skulle bo hos dem. En yngre broder, Niels, der var 21 år, blev også derhjemme.

Alt nåede ikke at komme helt i orden i den nye gård, inden Grete flyttede ind, men roderiet og travlheden

syntes næsten at være hende en fornøjelse. Hun havde både kræfter og arbejdslyst, baksede med tingene fra tidlig morgen til sen aften og fik skik på det hele og møblerne på plads fra stue til stue, så snart håndværkerne rykkede ud.

Hver gang Jens kom ind fra arbejdet, havde hun noget nyt at vise ham. Han var helt forundret over alt det, hun kunne overkomme, men ingenlunde stum af forundring. Han vriste hende med mange ord: det var sandelig den rigtige Klitgård-nige han havde fået, sagde han og så polisk ud.

Feder Mortensen kom flere gange på besøg og gav sit besyv med angående det hele, hvad der ikke forløb uden sammenstød med de unge.

"Hvorfor skal de vangelodder sælges?" brummede han en gang, da gårdhandlerne stod på. "Man skal aldrig sælge jord."

Jens mente, de lå for langt væk.

"Gården er stor nok endda," sagde han. "Den bliver på 7 $\frac{1}{2}$ td. hartkorn. Grete synes også, vi har nok i indmarkslodderne."

Han troede, at denne sidste bemærkning ville formilde den gamle. Men den virkede modsat.

"Grete synes! Grete mener! Jeg vil sige dig, Jens, man skal aldrig lade kvindfolkene råde. Skal det være skik her, så ryger du snart fra gården."

Feder Mortensen var vred - men han havde ikke lædertrøjen på!

De papirerne skulle bringes i orden angående handlerne, skædrene underskrives, m.m., måtte det ske i Nykøbing; og en dag kørte Jens sammen med sin fader og svigerfader den halvanden mil lange vej. Det var under byggetravlheden. Niels skulle køre murstensbrokker og udgravet jord væk, så Jens spærrede en toårig plæg og en ældre fælhoppe for stadsvognen. De andre, stærkere heste skulle Niels bruge.

De to ældre mænd satte sig i bagsædet uden at komme med bemærkninger om forspandet. De blev hurtigt optaget af at betragte og bedømme, hvordan kornet stod på markerne; og de drøftede, hvem der boede i de gårde, man kunne se fra vejen.

Jens vidste, at Feder Mortensen altid brugte at køre

i skridtgang på vejene, f.eks. når han og gårdens karle kørte til Nykøbing med korn. Men denne tur var nu noget for sig, syntes han. Flagen var ikke vant til landevejskørsel. Den kikkede sky efter enhver usædvanlig genstand, trppede og ville løbe. Hoppen holdt igen og Jens svirpede den med risken og satte af og til begge hestene i trav - så langsomt, som han kunne. Han ville nemlig irritere sin svigerfader. Henturen forløb da også uden indgriben eller bemærkninger om kørselen fra passagererne.

Men da de nåede byen og holdt ind i en købmandsgård, kom det hvæst fra Peder Kortensen: "Havde a vidst, han ville køre så langsomt, så ville a have gået - for at spare tid!"

En antydning af et smil gled over Peder Kortensens ansigt, og han tav. Han formåede sjældent at give igen på Ravnegård-bøndernes kvikke bemærkninger. Han kunne nok blive ærgerlig over dem, men for det meste bragte de ham i bedre humør.

- - - Grete lavede op under de ny forhold og i det ny hjem. Det tryk, som forældrene hver på sin måde lagde over hjemmet - han ved sin vredsladde kommanderen, hun ved sin tunge sindsstemning - var nu borte. Hun havde arvet en del af både det selvrådige og det tungsindige, men hendes mand og hendes svigerfader evnede at dæmpe begge dele. Hun vågnede hver morgen i glad forundring over den lyse stemning, som hun vidste ville slå hende i møde, når hun traf en af de andre, som allerede var stået op. Og med tak til Gud for dagen lagde hun sig hver aften til ro.

Peder Lauridsen, der var 70 år gammel, gik fra morgen til aften og hjalp til. Under byggeriet var der nok at gøre med at rydde op. Med sine hurtige bevægelser og rappe fingre var han rede til at give en hånd med både ude hos Jens og inde hos Grete. Hendes humør steg bare ved at se hans rødlige hårtjavser og hans glade ansigt med den lyse hud dukke frem. Så havde hun tit en lille opgave til ham.

"Gammelfar, har du ikke en hammer og et par søm, så vi kan få kostene hængt nænt op på væggen i bryggerset?"

Eller:

"Gammelfar, vil du lige række mig fadene, så vi kan få dem anbragt på de ny hylder?"

Mens de sådan arbejdede sammen, fortalte han om gamle dage på gården. Han fortalte om sin gode hustru, som Grete aldrig havde set, og om andre af den store familie, som hun nu skulle lære at kende. Peder Lauridsen havde 6 levende søskende, der boede på egnen.

Han fortalte om søsteren Anna, der boede i gården Plejdrup i det nordlige Fladé. Hendes mand havde været med i napoleonskrigen i årene 1807-14. Han var da blevet taget til fange og sad i lang tid i fængenskab i Altona. Hans kone hørte ikke noget om det og hørte ikke fra ham, så hun troede, han var død. Men da krigen var sluttet, kom han spæserende over Holland hjem.

Det havde været nogle strønge år for Anna, og hun havde haft svært ved at klare driften af gården, der havde noget bakkede marker og en del dårlig jord. Peder og en anden broder, Jens, stod hende bi med råd og dåd. Det var fattige tider den gang, og brødrene rådede Anna til at sælge en stor dyngestein, der lå tæt ved gården.

"Høj," sagde An Plejdrup, "de kan måske ligge til de bliver til brød."

Peder Lauridsen vidste såmænd ikke, hvad hun mente. Men måske tænkte hun, at tiderne kunne blive endnu dårligere, så det kunne blive svært at få det daglige brød - så alle indtægter skulle bruges til brød. I alt fald blev tiderne stadig ringere, og ved slutningen af krigstiden solgte hun stenene til opførelse af en gård i Nykøbing og fik rug i bytte for dem. Så de blev godt nok til brød, hjemmebagt rugbrød.

Kest fortalte gammelfar om sin yngre broder, Jens, som var nabo til Bavnegård, og hans gård var omtrent dobbelt så stor.

Jens var en rigtig spædsmager, da han var ung, fortalte Peder. "Men han var nu for slem," føjede han til. "Han var for slem ved andre mennesker - kunne da somme tider være det, hvis han kunne komme efter en eller anden tolvtenokke. Nu skal jeg fortælle en lille pisallik fra den gang, da Jens var hjemme ved mig, før han blev gift. Vi havde den gang en husmand til at hjælpe til, Kristen Sallingbo hed han forresten, og han var nu en af dem, der er lette at narre, men derfor behøvede Jens da ikke - - nå,

ja, ja. Det var så en dag, da a ikke var hjemme, at Kristen og Jens stod og hjalp hinanden med at tærse ærter. Da de var færdige med den første lofuld, gik Jens ud et ørinde, men inden han gik, lod han et ord falde om, at der jo så skulle laves tag af halmen, at det altså skulle ordnes sådan du ved nok, Grete, ligesom et neg til at takke med. Da a et stykke tid efter kom hjem og gik ind i loen, stod Kristen godt nok og stødte og ribbede i den her ærtehalv for at få stråene til at vende samme vej. Det må vi vist hellere lade være med, sagde a bare. A ville jo ikke røbe Jens. Men det var næsten synd for den sølle Kristen."

Det var Gretes arbejde at malke kærerne, men Peder Lauridsen gik hende til hånd og kunne forresten lide at opholde sig i den lune stald. Så snakkede de sammen, og han fortalte:

"Ja, vi har rele nok fået en fin gård nu, men den er alligevel ikke nær så flot, som den bror Jens har bygget. Den skal du bare se - især stuehuset. Han blev rig gift, blev Jens, så hans kone skulle have det lidt bedre end andre. Dygtig er han også, meget endda. Men han kan også godt lide at vise sin velstand. De vil sige, at han godt vil kaldes proprietær - - det ved a nu ikke, om det passer. Men han brovter lidt, gør Jens. - Som nu hans klæder: lange støvler går han med i marken - - han bruger skam ikke træsko. Nej, det skal du ikke tro. Og korte bukser har han jo til de her støvler. Nå, det har en da set før. Men a har nirrekål aldrig set et stuehus til en bondegård med tre skorstone og to halvøre. Men det er der til Jens's ny gård.

Ja, rig er han ski Jens. Han er da vistnok den rigeste mand i Bløde. Det mener folk. A ved det da ikke bestemt, men han har i alt fald altid sin skat betalt til tiden - ligesom andre i familien jo da! Men han fortæller det selv.

Han passer sine ting, og han klarer sig godt - forstår at ordne tingene både for sig selv og andre. Rask på det - og sikker. Han er ikke frævorn!

Nå - borte Grete, lad mig nu lige tage den spand og tømme den, mens du flytter skamlen og retter dine ben en grån. Du kan godt være træt, så meget som du står i for tiden - og i din tilstand. Sådan - der har du spanden igen.

Sæt dig nu forsigtig til kvien, den er lidt kilden - nu skal a klappe den. Bos, bos, stå så stille, så, så bette bos."

Han vendte tilbage til sin fortælleren:

"A kommer til at tænke på den gang, da Jens red over en ko. Ja, han rider lidt voldsok, det gør Jens, og så kom han sandelig for skade at ride over en ko, der lå på en markvej, hvor han red - det var synder på et sted. Hesten trådte vel sagtens på den, og det kunne koen jo godt tage skade af. Han vidste ikke, hvis det var, og spurgte da heller ikke efter det. Han sagde bare ligeså højt til nogle folk, der stod og så på det:

"Hvis koen har taget skade, kan I henvende jer til Jens Lauridsen i Flade, - - Ja, sådan sagde han: Hvis koen har taget skade - - - ha, ha, ha - - så red han bare videre.

Så, så bette bos, nu er vi snart færdige. Du skal da af med melken - det er skam bedst for dig selv.

Det kan såmænd godt være, at han var lidt svirende den dag, Jens. -

Nå, så blev vi færdig med det malkeri den gang. Du skal bare lige have spanden og sien skyllet.

Jo, Jens ville godt have en dram - - det vil vi andre da også. Men han ville nu gerne have en stor dram. Sidsel, hans kone, laver det selv endnu, skønt det er blevet for-bøjen. Den bestemmelse retter Jens sig ikke en smule efter. Han har da forresten det fineste brændøvinstøj, som nogen ved af her på den. Så en dag - - - den historie skal du lige have, inden du går ind - - en skønne dag kom selve byfogden fra Nykøbing herud til ham og spurgte nok så slesk, om han måtte se dette her flotte brændøvinstøj. Ja, ja, det måtte han da så meget gerne. Der var ikke spor i ve- jen for det. Jens finder det frem af skabet, både flas- ker og glas - med blonster og stads på. Han skænker også for fogden - - mere end een gang forstår sig. - Andet kom der så forresten ikke ud af den undersøgelse - et nogen ved af da." -

Grete hyggede sig ved gammelfars fortælleren. Hun ville gerne hende sin ny familie. - - Men hvor var de mennesker anderledes end hendes fader og moder - og hun selv, Jens Lauridsen især, men også gammelfader og hendes mand. At

flytte fra Klitgård til Bavnegård var ligesom at komme fra en stue, hvor der var skygge, og ind i en anden med sol. Det var skønt, men slet ikke så let at vænne sig til. Til tider frygtede hun, at hun skulle bringe de mørke skygger i sindet ind i sit ny hjem.

I den første tid tænkte hun somme tider på, om hun nu også passede til at leve sammen med de mennesker, hun var flyttet ind til - - Inger Kirstine havde nok bedre kunnet - hun var så mild og glad og vist også mere føjelig - eller bøjelig.

Grete vidste godt, at hun selv var stivsindet og lidt sår. Hun kunne ikke tage del i de løjer, som morede de tre mændfolk, hun var kommet til at bo sammen med. Hun vidste ikke en gang altid, om det, de sagde, var alvor, eller de bare holdt løjer med hinanden - og måske med hende.

Hun kunne godt komme til at tvivle på, om der var alvor i dem - - og virkelig, sand gudsfrygt. Både Jens og hans gamle fader kunne til tider være helt drengede - så hun fik lyst til at skælde på dem som på børn. De bandede også og drak brændevin. Det var hun ikke vant til, og det var hende meget imod.

En dag - det var et lille års tid efter, at de var blevet gift - skulle Jens til Nykøbing med korn. Grete kørte med. Hun ville købe lidt ind i byen. De kørte i en arbejdsvogn, og både Jens og Grete sad oven på kornsække-
ne. Hun sad og holdt på en krukke smør, der skulle sælges.

Da de nu kørte ned ad en bakke lidt før byen, knækkede den bolt, som holder vognstangen fast til vognen. Det var en meget farlig situation. Vognen var lige ved at løbe på hestenes bagben; og skete det, ville hestene blive skræmte og styrlige. Men Jens betænkte sig ikke: lynhurtigt drejede han den til side og lod sig glide ned til samme side, ned ad vognen, mens han stadig holdt fast på tømmen, så hestene ikke skulle løbe væk. Man kunne ikke gøre noget bedre - det indså Grete med det samme. Men vognen? Ja den fortsatte ned ad bakken - med sækkene og med Grete oven på, holdende på smørkrukken.

Da var det, Jens sagde - med et mærkeligt tonefald, midt mellem skræk og morskab:

"Gud i vold, bette Grete!" -

Det gik godt, vognen holdt sig på vejen og standsede nedenfor bakken. Jens kom hurtigt til. De lånte en bolt på en gård og kom vel til Hylkebing.

Men den gang han nåede ned til hende, havde han næsten set ud, som om han morede sig. Hun var slet ikke oplagt til latter, da hun sad der oven på sækkene, og vognen rullede af sted af sig selv. Hun kunne heller ikke lade være med at spekulere på, om Jens mente de ord, han sagde: Gud i vold! Mon ikke han var så optaget af det komiske i den situation - og andre - at han glemte både fare og fromhed - og måske hende med?

Han havde været i valdigt humør, da de den dag kom til Hylkebing - og fortalte flere om uheldet, som han kaldte det. Hun brød sig ikke om at høre det. Men han var god at følges med, når de handlede. Han kendte både den ene og den anden i forretningerne og sagde noget sjovt til dem, så de blev bedre at handle med. Og han fandt sig ikke i, at de var overlegne eller uhøflige over for dem, fordi de var bønder.

En anden gang de var i Hylkebing, var de inde ved en boghandler. Han var kendt for at være en hoven og brydsk herre. Han hed Dyhr. Jens og Grete holdt sig beskedne i baggrunden, mens boghandleren ekspederede en anden kunde. Da det var overstået, sagde boghandleren på sin overlegne måde:

"Nå, De Bulh eller vædder eller hvad (en stor ed) det er, De hedder - -." Grete så nok, at Jens blev vred; men han nøjedes med øjeblikkelig at ripostere:

"Ja, det er de dyr bogge dele!"

Da godtede hun sig. Sådan var han: hurtig, frisk og glad. Hun ville gerne, om hun kunne lære noget af ham i den retning.

Men hun ville også gerne, om hun kunne lære ham noget - lære ham ligesom at tage tingene alvorligere. - Hun købte den dag, de var hos boghandleren, en andægtsbog. Den skulle de læse sammen, inden de gik i seng om aftenen.

Degnen og præsten i Flåde.

Grete kunne lide at læse. Det var mest opbyggelige bøger eller i alt fald bøger med kristeligt oplysende indhold, hun hidtil havde læst. Dem havde man flest af i Klitgård, dem holdt hendes moder sig til og fik en hjælp af, som hun trængte til. Peder Mortensen læste landbrugs-skrifter og andre bøger, der handlede om verdslige emner. Han virkede for, at Traps beskrivelse af Danmark kunne udkomme og abonnerede på dens første udgave.

På Bavnegård fandtes enkelte bøger, som Grete gjorde sig bekendt med, bl.a. Anders Sørensen Vedels oversættelse af Saksens latinske danmarkskronike.

Peder Mortensen holdt også en avis. Det var der kun få, der gjorde på den tid. Jens Bukh og Grete lånte den, når der gik bud mellem de to hjem. Men inden ret mange år var gået, fik de råd til at holde avis selv, og især Jens læste den med stor interesse.

Først i 1830'erne havde aviserne bragt meddelelsen om, at der var indført rådgivende stænderforsamlinger i landet; og senere, da de begyndte at virke, kom der referat af forhandlingerne. Der var indlæg i avisen om gavnligheden af disse forsamlinger. Peder Mortensen var betænkelig ved dem.

"Der skal ikke være for mange om at råde" mente han.

"Jo," indvendte Jens, "alle skal netop være med til at råde. Det er for lidt at stænderforsamlingerne kan give råd. Vi skal have forsamlinger, der kan bestemme."

"Hvad kender Per og Poul, hvad kender du til de ting, der skal bestemmes om? Nej lad dem råde, der kender sagerne, og som har forstand til det."

Den gamle var aldrig til at rokke fra, hvad han anså for det rigtige. Men Jens blev mere og mere sikker, mere frimodig til at holde på sit og til at sige sin svigerfader imod.

"Vi skal sørge for at få kendskab til de ting, der skal tages bestemmelser om," hævdede han. "Vi kan læse os til det, og vi almuesfolk har da også ører og kan høre,

hvad de kloge og oplyste folk har at sige. A har læst i avisen om en pastor Blicker nede ved Randers. Han er begyndt at holde møder på en bakke, der hedder Himmelbjerget. Dem kunne A godt have lyst til at komme med til en gang."

Men mod slutningen af det år, da Jens og Grete blev gift, kunne man læse i avisen, at den gamle konge, Frederik den Sjette, var død. Da blev Peder Mortensen bevæget. Han kunne huske, da Kongen som kronprins læste bøndernes stavnøbånd - han var 13 år gammel den gang. Siden havde han fulgt med i, hvad kongen bestemte af vigtige ting, og hvad der skete i landet i Frederik den Sjettes regeringstid; og det var store ting. Sonderreformerne var fortsat, krigen med England havde ført til, at vor flåde blev taget fra os, og Danmarks uheldige forbund med Napoleon havde bragt andre ulykker med sig, deriblandt en forfærdelig dyrtid. Kornprisen blev dog også høj, så med sit store kornsalg kom storbonden godt gennem denne krise.

Jens Bukhs tanker drejede sig mere om, hvad den ny konge, Christian den Ottende, ville bestemme angående folkestyre. Han var blevet konge i Norge, da dette land i 1814 blev skilt fra Danmark og straks fik en fri forfatning, så nu var det at vente at Kong Christian ville opheve de rådgivende forsamlinger og i stedet for give folket ret til at bestemme.

Jens blev lidt skarpt af, når han forsøgte at lufte sådanne forhåbninger over for sin svigerfader. Men der var en anden, som tværtimod havde været med til at vække disse tanker til live hos ham og stadig æggede ham til at gå vist i ønskerne om folkestyre. - Det var sognets skolelærer og degn, Poul Heinrichsen.

Folk i almindelighed betragtede ham som en underlig, nærmest lidt unormal person, og der blev snakket meget om de mærkelige ting, han havde sagt, og de sære ting, han foretog sig. Man både morede sig og forargedes over hans drabelige udfald mod øvrigheden og hans oprør mod skolens styrelse, som havde præsten i spidsen. Børnene fortalte, at han i skolen bandede stygt over dem og i hidsighed pryglede løs på dem for enhver forseelse. Småpigerne var rædde for ham, og mødrene var også betænkelige ved hans *udfald* på galvbeherkelse.

Grete hørte om alt dette og gruede for den dag, da hun skulle sende småbørn til en sådan person, der tilmed havde læjet i avisen om mennesker, hun holdt af og agtede højt. Noget ukristeligt vås havde han også skrevet og fået trykt - - hvis det væsede, hvad folk fortalte hende.

Grete kunne ikke lade være med at dele sin bekymring med sin mand, da børnene voksede til. Det første barn var en pige, og året efter blev der født en dreng.

Men Jens slog hendes angstelse hen med en rask bemærkning og lo ad hende. Henrichsen var god nok - inderst inde, sagde han. Han var mere begavet end de fleste og havde flere kundskaber end alle øens øvrige skolelærere tilsammen. Men hvad Jens aller bedst kunne lide var, at han havde sine egne selvstændige meninger, og dem holdt han fast ved og handlede efter i stedet for at rette sig efter, hvad andre mente, og hvad der var skik og brug.

Jens indrømmede, at Henrichsen var slømt opførende, men klammeriet med skolekommissionen mente han, at præsten havde mest skyld i. Han syntes, at læreren i det hele taget havde fået en dårlig modtagelse i sognet, og at de fleste ikke prøvede at forstå ham. Grete - og forresten andre - skulle blot vide, hvad han havde gået igennem før han kom til Fløde.

En søndag da de havde en stund fri, fortalte Jens da sin kone lærer Henrichsens historie, sådan som han havde hørt ham selv fortælle den.

Han var ikke en ung fudentast, som Grete forestillede sig, for han var født i 1799 og var altså over 40 år gammel. Han var morsingbo, født i Hvidbjerg, og hans fader var en fattig husmand. Som helt lille fik han stedmoder, og hun var ikke god ved ham, ja hun var så hård ved ham, at han blev helt forkuet og så fortvivlet, at han bestemte sig til at løbe hjem fra.

"Sølle dreng da," bemærkede Grete, "så må den kone da også have været et skarns kvindfolk."

"Ja, det Henrichsen var udsat for dengang, har han aldrig kunnet glemme," fortsatte Jens. "Han har fortalt mig, at han en gang fik prygl, fordi han havde slået en rude ud, og en anden gang fordi han var kommet til at vælte en potte. Men det var værre, at hans stedmoder lærte ham, at

Vorherre tog sådanne skædesløse drenge som ham og kastede dem i helvede. Han har sagt mig, at på den måde blev han så ræd for Gud, at han frygtede ham mere end djævelen og da slet ikke kunne elske ham.

"Ja, det kan en da godt forstå," sukkede Grote, "sikke da også noget at fortælle et barn."

"Du har ret i, at hun må have været en grimme kælling, den stedmoder," fortsatte Jens, "en dag tog hun en gammel sabel, de havde hængende på væggen, og ville prygle drengen med den. Ved du hvad, han så sagde? Han sagde til hende - hvis jeg nu kan huske det - - jo, han sagde omtrent sådan: Hvis I vil ofre mig ligesom Abraham ville ofre Isak, så kommer I til at tage vor kat i stedet for mig - en vædder har vi jo ikke." - - Jens godtede sig over drengens slagfærdighed.

Det var vist ikke så længe efter det sammenstød, at han rømte hjemme fra. Det var i alt fald, da han var 12 år. Hans stedmoder havde en halv søster, der boede i Else. Hende var han blevet gode venner med, så det var til hende, han ville hen. Der var 2-3 mil fra Hvidbjerg til Else, og han kendte ikke vejen. Men en sommerdag hen mod aften fandt han et par bøger i et stykke klæde, og så gik han sin vej, uden at nogen opdagede det. A ved så ikke, hvor han er gået omkring, for efter hvad han selv fortæller, så varede det mere end een dag, inden han fandt hen til den her kone. Han siger, at han sov ude to nætter - ude på en mark, eller hvor det var."

"Uha da! Det var sart, han ikke frøs sig en sygdom til - men kan det også passe?"

"Sådan fortæller han i alt fald; men a tror nok, han tit smører lidt tykt på, når han omtaler sine genvordigheder - og andres skyld i dem. - Men han fandt da til, hvor han ville hen, og han fik lov til at blive der og fik det godt. Manden var sognefoged, og Soul kom til at hjælpe ham med hans forskellige skrivelser. Han var jo en begavet knægt, og han havde fået lært at skrive en tydelig håndskrift. Hans fader havde forresten været lærer, omgangs-lærer, ligesom din fader, i sine unge dage.

Ja, der havde Soul været heldig; og det blev han forresten ved med at være en tid. Der var en rig gammel

onkel til hans plejemoder, der tog sig en del af ham. Han havde en gård i Solbjerg, men besøgte af og til sognefogden i Else og opdagede så, at den her store dreng var en begavet slog, og manden - a tror han hed Kjeld - bestemte, at han skulle lære noget mere. Han fik så kapellanen i Nykøbing til at læse med ham. Ja, og siden var der sandelig en anden mand, som Poul lånte bøger ved, der bevirkede, at selve provsten i Nykøbing, provst Schade, du ved, kom til at undervise ham.

Provsten var en forrænde mand, og Poul kom til at kunne skrive og regne som nogen prokurator, så da han var blevet konfirmeret og havde tjent ved bønderne et par års tid, hjalp skam provsten ham til at blive ansat på Glomstrup. Det var Gjedde, der nu er død, som den gang havde både den gård og Højris, der jo er en del større; og den her unge knøs på en 17-18 år blev sat til at hjælpe ham med regnskabet og alle andre slags forretninger. Han skrev og han regnede fra morgen til aften, og han ville nok også helst være med til at bestemme, hvordan de her to gårde skulle drives. -

Nå, men han klaredes sig godt, så han blev der flere år - det blev vist til seks. Han færdedes jo i den tid sammen med store folk, så Poul blev nok lidt stor på det - - det kan han godt selv se nu bag efter. Han var egentlig kæreste med en pige fra Else - en bondenige jo da, men nu da han havde fået den her fine stilling mente han ikke, at hun var god nok til ham, så hende gjorde han det forbi med. Det var nok ellers både synd og skam, for hun skal have været så meget en rare pige."

Grete så forarget ud: "Ja, der kan vi se, hvordan han er - allerede var den gang."

"Slogen blev for stor i egne tanker. Det er tydeligt nok. Han kunne ikke tåle, at det gik ham godt, og at provsten og herremanden og andre af de fine gjorde noget ud af ham. Han kom til at mene, han var for klog til at være tjener for andre, og han ville ikke rette sig efter Gjedde. Stivsindet og egenrådig er han jo. Han kom ind på, at han ville være sin egen herre, han ville være uafhængig, som han kaldte det, da han sagde sin plads op.

Ja, for sådan gik det - at han sagde pladsen op. - Det

gjorde vel også sit, at han var blevet forlovet igen. Det var med Gjeddes husbestyrerinde, og nu mente han så, at de skulle giftes lige med det samme - og være uafhængige.

Nu traf det sig sådan, at kæresterfolkene var en tur i Hanherred - hun var fra Thisted. A ved ellers ikke, hvor de var omkring, men de kom da til at overnatte i præstegården i Esløs. Måske præsten var af hendes familie. Nå, de snakkede jo med præsten om både det ene og det andet, og han fortæller dem, at han ejede en gård der i byen. Den ville han godt have solgt. Det var den dejligste gård, fortalte han. Jorden var så og så god. Der var godt nok lidt hede til den, men den kunne dyrkes op og blive lige så god som agermarken - og hvad han nu kunne lokke med. Det gik de sådan, at han fik Poul snakket for, så han fik lyst til gården og mod på at købe den. Han havde ikke en smule mistanke til deres vært. Det faldt ham slet ikke ind, at en præst ville snyde ham. Han havde mødt ærlighed og hjælpsomhed hos præster hidtil og gik ud fra, at sådan var præster altid.

Han købte gården, og de to blev gift og satte bo på den. Men det viste sig snart at det var en helt gal handel, han der havde gjort. Det var en rigtig skidt gård, og heden, der hørte til, skulle ryddes for sten, før den kunne pløjes, så det blev alt for dyrt, at dyrke den op. - Priserne på, hvad der skulle sælges fra gården, var små den gang, og der kom tilmed et par slemme tørkeår, så der ligefrem blev misvækst. Kort at fortælle: det gik rigtig galt for Poul.

Det var slemt nok, at det gik den vej, som hønsene skraber, med økonomien. Men det var næsten værre, at Poul blev så sedende gal på den præst i Esløs. Han var en værre kæltring, rigtig en ulv i fåreklæder, som Henrichsen udtrykker sig, når han kommer ind på det. Alt det grimme, som han kan sige om den præst - det er der ikke ende på. Han har aldrig kunnet glemme, at en præst ville benytte sig af, at han den gang var ung og troskyldig. Det har ført til, at han ligefrem hader alle præster og raser over dem ved enhver lejlighed. Man mener næsten, at de er bedragere alle sammen, skinhellige byklere, der prædiker noget, som de ikke selv tror på eller lever efter."

"Ja, men det er da helt forkert," udbød Grete. "De andre præster kunne da ikke gøre ved, at præsten i Zslas ikke bar sig rigtig ad."

"Nej vel? Men herhøder vi alligevel forklaringen på, at Henrichsen ligger i krig med væns præster og aller mest med vor egen præst. Og var det så endda bare præsterne selv, han mistænkte. Men det er næsten, som han har mistet troen på alle mennesker og alle ting. Han blev også mistroisk over for alt det, som præsten prædiker om. Han skal have det hele vendt og drejet og ligesom set efter, og han kasserer både det ene og det andet i religionen, som hører til vor børnelærdom. A kan slet ikke følge med, når han begynder at snakke op om de dele, og det gør han tit. Så nævner han en masse navne og fremmede ord - a tror, det er folk og bøger fra Frankrig, han har lært det af."

"Ja, men Gud fri os da Jens - og vi skal have vore små børn i skole ved ham!"

"Nå, nå Grete, tag nu ikke på veje over det. Den slags lærer han da ikke de små børn, og - - der kan vel kanske også være lidt om det, han siger."

"Men Jens da, hvordan kan du sige sådan noget. Du lærer vel af ham? - Du skulle heller ikke snakke så meget med ham. Det har du ikke godt af."

"Å - hvad det angår, skal du ikke gøre dig bekymringer. - Og han trænger til en og snakke med. Der er næsten ikke andre, der vil høre på ham - og a får meget at vide, når vi er sammen.

Nå - vi må videre med hans historie, for a skal snart ud til høvderne. Det blev nogle rigtige modgangår i Zslas for ham og hans kone. A tror også nok, at hans hovede fik en skade i de år, som kan mærkes endnu. De havde gården i seks år, og da de solgte den, var både hans egne og hans kones penge gået tabt.

Alligevel gik det ikke helt galt for dem. For inden de seks år var gået, havde de fundet en vej ud af den klemherke, de var kommet i: Henrichsen tog på Smedsted seminarium, og der klared han sig nok helt godt. Hans kone og en karl passede gården imens, og da den så var solgt, og han var færdig på seminariet, fik han plads ved en

skole i Vendsyssel nogle år, inden han kom her til sognet.

Hu kan det vel være en halv snes år siden, vi fik ham, og du kan tro, der blev møler med det samme. Han var utilfreds med det hele i skolen og forlangte at få både det ene og det andet lavet om - det trængte det nu også til. Men det kunne folk naturligvis ikke se. De mente, at når det havde været godt nok i mange år, så kunne det også blive ved at være det! Jo sådan er folk.

Sengene var et først galt med - for det, at de lærerfolk, Henrichsen løste af, var døde i den begge to - der var kun en dag imellem. Folk mente, at det var tyfus, de døde af, og Henrichsen var inde på, at det var livsfarlig at sove i de senge, og det tror nok, han havde ret i. Der var jo ikke hævet rørt ved sengene siden de to dødsfald. Det første Henrichsen foretog sig var at brække sengestængerne ned og smide både dem og sengeklæderne på møddingen - uden at spørge nogen derom. Han tømrerede så et par nye senge sammen og stillede dem op i skolestuen - a tror børnene - de havde tre den gang - sov i et udhus.

Du kan tro folk omkring skolen gloede, da degnen bar sengetøjet på møddingen - med en fork. Men det blev ikke ved det. Han lod murerne mure en stenvæg op i stedet for en rådden trævæg; og han fik et stengulv lagt i en stue - uden at få tilladelse nogen steder fra. Han betostede bare selv det hele. Men du sødeste - sådan en ballade, der kom ud af det! Vor præst, pastor Ejerulf, var jo formand for skolekommissionen, skolepatron, som de kalder det, men han mødte ikke selv op med det samme. Han sendte et par andre mænd til læreren med besked om, at han straks skulle holde op med den vandalisme - sådan kaldte præsten det. Da blev Henrichsen rigtig hidsig. Han skældte både de to mænd og præsten ud, fordi de ikke havde sørget for, at lærerboligen var sat i stand. De fortalte bag efter, at han havde kaldt dem slyngler, og han satte dem nærmest ud med magt - han er stærk; hår og skæg får lov at gro, som det selv vil, så han ligner snart en af disse her to vildmænd i det danske våben, du ved nok - ja du har da forresten set ham i kirken.

Den næste krigshandling, han foretog, var at sende en skriftlig klage til præsten over boligens tilstand. Han

forlangte nye vinduer og ville have nogle af væggene muret om. Han forlangte også fjellegulv i en stue og endelig ville han have en dør sat ind, så han kunne gå fra sin stue lige ind i skolestuen.

De krav blev der mange forhandlinger om, og de gik ikke just fredelige af. Men enden blev da, at væggene skulle sættes i stand, men han skulle have stengulv og ikke bredder i stuen, og døren syntes skolekommissionen var unødvendig. Henrichsen kunne skønne, at de mistroede ham og mente, han ville have døren, for at han kunne gå fra børnene og ind til sig selv i skoletiden. Det blev han helt rasende over og forlangte bestemt, at det hele skulle være, som han ville. Da præsten så spurgte ham, hvem han egentlig mente, der skulle bestemme de ting, så svarede han nok så frit, at det skulle da selvfølgelig den, der skulle bo der. Ja, de fortalte bag efter, at Henrichsen bandede på, at han ville have det, som han havde sagt, om han så selv skulle betale det. Han kunne ikke glemme, at han havde været sin egen mand og havde haft en del penge. - Nå, det gik da også sådan, at han fik både fjellegulvet og døren - og sognet betalte det hele.

Siden har der været en masse splid og spektakel, men a giver nu præsten skyld for det meste.

Det næste, degn og præst stødt sammen om var det, at Henrichsen ville være fri for at ringe solen op og ned. Det kunne en anden gøre, mente han, og det kunne såmænd være rigtig nok. Han er da også sluppen fri den største del af tiden.

Da så Henrichsen på egen hånd anskaffede ny læsebøger, var klammeriet i gang igen. - Præsten kom i skolen tidlig og sildig og snuste efter, om der var noget at indvende, og da han opdagede de ny bøger, gav han ondt af sig over dem. Han blandede sig også i lærerens måde at undervise på, og det kunne Henrichsen slet ikke have. Han kaldte ved en Iaglighed præsten for hans plageånd. Så tog nok det ene ord det andet, og det endte ligefrem med, at læreren jagede præsten ud af skolestuen, og truede med at slå hver knogle i stykker på ham."

Grete så forskrækket ud: "Det er da helt forfærdelige forhold. Og det sad børnene og så og hørte på?"

"Ja, vist så. - - Og menigheden har da også set og hørt noget lignende - og det endda i kirken. Men a synes også, at det her var præsten, der havde mest skyld. Det skete tit, at han ikke kom til tiden, når der skulle være gudstjeneste. Det var især, når han først havde haft gudstjeneste i Sdr. Dråby om formiddagen, for så skulle han have sin middagsmød, før han gik over i Flade kirke, og det var tit, at han ikke nåede at komme til kl.12, da gudstjenesten skulle begynde. Solk skulle så stå uden for kirken og vente, til det behagede ærverdigheden at komme - også om vinteren, selv om det både sneede og frøs. Det ville Henrichsen ikke finde sig i, og en kold vinterdag ringede han med kirkekløkken, da det var tiden, så gik han ind i kirken, og menigheden fulgte med.

Præsten kom først et stykke tid efter - farende ind i kirken og op ad kirkegulvet, op til alteret, hvor Henrichsen stod og havde noget at ordne. Det blev den værste betelje. Præsten skældte ud, ja han slog haven ned i alteret for ansigtet af degnen, som også blev hidsig og svarede igen.

Sådan begyndte den gudstjeneste.

Der var naturligvis ingen udsigt til, at det nogensinde kunne blive godt mellem de to, og præsten besluttede sig til at søge et andet sted hen. Han fik også et andet arbejde, men han kom aldrig til at flytte, for han kom syg hjem fra afskeds-gudstjenesten i Dråby, og få dage efter var han død."

En helt anden præst og en helt anden degn.

Det omtalte præstedødsfald skete året før, Grete og Jens blev gift. Grete havde læst om det i avisen uden at hæfte sig så meget ved det, selv om hun havde lagt temmelig meget mærke til de mange rygter om spektaklerne mellem præsten og degnen i Flade. Hun havde hørt om den krigeriske Flade-degn, og hvad hun havde vidst om ham, før hun kom til Bavnegård, havde givet hende afsky for ham. Hun vidste, at han havde skrevet i avisen om noget, som berørte hende personligt, nemlig om noget, der var foregået hos hendes kære sognepræst, provst Sørensen, Solbjerg-Sundby. Noget vås og sladder var det, så vidt hun vidste, det han havde skrevet, men provsten havde været både ked af det og vred over det, og han havde skrevet i avisen imod Henrichsen. Det var der blevet snakket meget om i sognene, også i Klitgård, hvor de havde avisen. Hvad hendes fader mente om sagen, vidste Grete ikke rigtigt. Hun havde nærmest det indtryk, at han var misfornøjet med begge parter.

Provst Sørensen (der dengang endnu ikke var udnævnt til provst) var kommet til Solbjerg, da Grete var 14 år gammel, så hun var blandt hans første konfirmander. Det var spændende at skulle gå til præst hos denne ny præst, som ingen kendte noget til; men han viste sig at være en mand, som konfirmanderne rigtig kunne lide; og Grete kom til at holde meget af ham og beundre ham. Som han var, syntes hun, at alle præster skulle være.

Provst Sørensen var en stor, kræftig mand med et ansigt, der lyste af mildhed og livlighed, og han kunne snakke jævnt og fortroligt med børnene. Så kunne han fortælle, som Grete aldrig havde hørt mæge til. Når hun kom hjem fra undervisningen, kunne hun ikke lade være med at genfortælle det til sin moder, som gerne ville høre på hende og spurgte ud om, hvordan det hele foregik hos den ny præst.

Peder Mortensen og Karen gik jævnligt i kirke, og nogle af børnene var somme tider med. I den tid, da Grete gik til præst, var hun altid med, og hun glædede sig hver gang både til gudstjenesterne i Sundby kirke og til konfirmandunder-

visningen i Solbjerg præstegård. Hendes moder syntes også godt om provst Sørensen; men hendes fader ytrede nogen betænkelighed ved hans jævne sprog og hans livlige prædikemåde. Han mente, at konfirmanderne skulle have mere for at lære hjemme. Storbonden lod sig tillige lejlighedsvis forlyde med, at provsten burde holde mere på sin værdighed. Man fortalte om ham, at han ikke blot legede med sine egne børn, som var han en stor dreng, men at han i selskab med bønder og tjenestefolk opførte sig, som de var hans lige, fortalte morsomme historier og sagde sjove ting til dem, så alle fornøjede sig og lo højlydt.

Denne muntre ligefremhed havde netop tiltalt Jens Eukh de få gange, han havde truffet Solbjerg-præsten; og på bryllupsdagen havde han rigtig bevæget brudeparret ved sin inderlige tale til dem.

Når de i de første år af deres ægteskab tog sig tid til at sidde og tale sammen en helligdag eller en aften, faldt talen tit på Gretes præst fra de unge år. Jens indrømmede villigt, at han var en helt anden og bedre slags præst end Flade-præsten Kjerulf, der havde haft de mange sammenstød med lærer Henrichsen.

Kjerulf var herremandssøn. Han var meget optaget af at forbedre forholdene for sig og for sin familie i præstegården, så han kunne leve herskabeligt; og han ville kommandere med læreren og forresten med hele sognet.

Året før Jens hentede sin kone fra Sundby sogn, var der kommet en ny præst til Flade. Pastor Lynge hed han. Han var også en meget fornem mand, der holdt sig mest for sig selv. Men han var venlig og omgængelig, så der havde ikke været uenighed mellem ham og læreren. - Men Henrichsen var ellers stadig på krigsstien. Jens smålo, når han fortalte om det.

Hvad det egentlig var, der var begyndt at foregå i Solbjerg præstegård, havde Jens ikke haft nøjere kendskab til. Nu fik han det af sin kone. Han var gået ud fra, at Henrichsens skarpe angreb i avisen, var berettiget. Nu fik han noget andet at vide.

Angrebet var iøvrigt ikke så meget rettet mod provsten, som mod en huslærer, han havde antaget, nogle år før Grete og Jens blev gift. Det var, da Grete var 20 år. Huslæreren havde samme alder og var netop færdig med sin lærerud-

dannelse på Snedsted seminarium, da han blev ansat hos provst Sørensen. Han hed Christen Kold og var fra Thisted.

"Fra Thisted!" Jens afbrød sin kones fortælling om begivenhederne omkring provsten i Solbjerg. "Så kender Henriksen nok noget til hans familie. Du ved nok, at degnens kone er fra Thisted, og de har haft nogen forbindelse med folk fra den by."

"Det kan gerne være," fortsatte Grete. "Han er søn af en fattig skomager, og Henriksens kone er jo af fin familie, men derfor behøver han da ikke at agta ham så ringe og lyve om ham, som han har gjort. Men han er godt nok mærkelig - helt anderledes end andre mennesker. Han ser lidt drenget ud, men er vældig fikst klædt på - og pæn er han."

Der kom farve i Gretes blege kinder, da hun sagde det.

"Og hans øjne - - der er ligesom lys i dem. En kunne ikke lade være med at se på ham - - en kunne næsten mærke ham, bare han var i stuen."

"Hm, hm bette Grete. Du har været helt væk i ham." Jens lo så småt.

Grete så alvorlig ud.

"A vil sige dig, Jens, du må ikke tænke noget som helst grimt om Kold. Det kan a ikke tåle."

Hun fortalte videre, at hun havde set ham flere gange i Sundby kirke, men hun havde også været sammen med ham et par gange i præstegården, når provst Sørensen samlede sine gamle konfirmander.

"Første gang var han næsten lige kommet til provsten," fortalte Grete, "og det var snart ham, der underholdt hele tiden - mest med at fortælle om sig selv og hans oplevelser, især i Snedsted. Han sagde ikke rent ud, at han havde været forlovet. Men han fortalte, at han vældig godt kunne lide at komme til bal, da han var på seminariet; og en aften havde han særlig danset med en køn ung pige, der fra byen; hun hed Else. De to var kommen en hel del sammen efter den aften og var blevet gode venner. Så skete der det, at han var kommet til at høre en tale af en mand, der hed Feder Larsen - vistnok en slags omrejsende prædikant. Han havde talt sådan, at Christen Kold glemte alting for at høre på ham, og den tale havde vendt op og ned på alting og helt forandret ham. Kold gencev noget af talen, og det vigtigste i den var de ord:

Vorherre elsker menneskene. Kold var så bevæget og grebet, da han sagde de ord. Og a vil sige dig, Jens, det var ligesom en prædiken. Der blev helt stille i stuen, da han sagde det - og højtideligt, som om vi var i en kirke. Og da var det ligesom hans øjne, ja hele hans ansigt, lyste."

Grete tav lidt. Hun var også blevet bevæget ved at mindes Kolds ord. Jens sagde ingen ting. Så fortsatte hun:

"Da Kold så traf Else næste gang, fortalte han hende om Peder Larsen og om, hvad han havde sagt. Det kunne han slet ikke lade være. Men hun brød sig ikke det mindste om at høre det. Hun holdt vist lidt grin med det og gjorde nærmest nar af Kold, for det at han gik så voldsomt op i sådan noget. Da blev han så ulykkelig, så ulykkelig over, at hun slet ikke kunne forstå ham, og inden de skiltes, sagde han til hende, at hvis ikke hun kunne blive glad ved at høre om den slags, som Peder Larsen havde talt om, så kunne de ikke komme sammen mere, og så kunne det aldrig blive til noget med at de kunne få hinanden. Så havde hun grædt og tigget om, at de skulle blive ved med at komme sammen og være gode venner, og hun ville kysse og klappe ham. Men han holdt sig stiv og viste hende af, selv om det kneb og var forfærdelig sørgeligt for ham at bryde med hende. For dejlig var hun, som han sagde til sidst, da han fortalte det. Men han sagde også, at Vorherre nok selv havde taget hende fra ham - næsten ligesom en fader kan tage en skarp kniv fra en dreng, for at han ikke skal skære sig på den. Så var det han sagde ligeså stille: men dejlig, det var hun." -

Ved den sidste sammenkomst, som provsten havde med de unge, mens Kold var ved ham, var det blevet sagt til dem - fortalte Grete videre - at Peder Larsen måske kom til Solbjerg inden så længe. Han skulle nemlig besøge en god ven, der var lærer ved seminariet i Snedsted. Han hed Algreen.

"Nå, Algreen" afbrød Jens. "Han var også i Snedsted, da Henriksen var der. Han har han fortalt om. Og a tror også, han har fortalt, at han var blevet hellig, som Henriksen kalder det."

"Nå, har han sagt sådan. Men nu skal du bare høre. Den lærer Algreen var Kold netop så glad ved, og provst Sørensen kendte ham også fra den gang, han var præst i Thy. De to er vist helt enige; og da Peder Larsen så kom til Sned-

sted næste gang, fulgte han med Algreen over til Solbjerg. De havde en mand mere med, der hed Iver Pedersen. - Det traf bare så uheldigt, at provsten ikke var hjemme den eftermiddag da de kom - det må være fire år siden nu. Men Kold var da hjemme, og han tog naturligvis godt imod dem. Som de nu sidder og snakker, kom de i tanker om, at de passende kunne indbyde enkelte naboer og venner, som de vidste gerne ville være sammen med de to gæster. Det gjorde de så. Der kom nogle få mænd og kvinder om aftenen, og de samledes i den stue, som Kold holdt skole i. De sang nogle salmer, de tre fremmede mænd sagde lidt, og de snakkede vel sammen. Det hele var forbi kl. 10. Lige efter kom provsten hjem, og han var godt tilfreds med, hvad de andre havde foretaget sig."

Jens havde især lyttet opmærksomt til det sidste.

"Det du her fortæller, var det jo, at Hennrichsen skrev om i avisen. Men hvis der ikke skete andet, så kan a ikke forstå, han kan mene, det var så slemt. Og a kan heller ikke få hans fremstilling til at passe med, hvad du har fortælt."

"Det er jo det, som a heller ikke kan. Men a ved bestemt, at der ikke foregik andet. A ved det fra en, der selv var med, en, som a stoler på."

Grete havde den bestemte mine på, som Jens havde lært at respektere. Han sagde:

"Hennrichsen må da vist haft noget imod Kold i forvejen. Eller måske han har ment, at den her skomagerdreng fra Thisted var blevet for stor på det og bildte sig for meget ind, fordi han var blevet seminarist. - Algreen kunne han vist også godt lide et få ram på. Der har nok været noget fra seminarietiden, der har naget. Og provsten - ja det er jo nok for Hennrichsen, at han er vrast."

Jens rejste sig og fandt en gammel avis frem.

"Lad os lige se efter, hvad det var, han skrev. A har gent avisen. Her står det:

"I en gårds baghus her på Korsø holdtes først i Februar et stort synode." - Ja han har sin egen måde at sige det på. - "En halvtosset, nygjort seminarist" - - ja det må jo så være Kold - - "foer omkring i sognet og under mange ophævelser indbød krøblinger, halte og blinde. Disse troede, en stor nødvere ventede dem med nogle drømme til.""

"Å fy da, at han kunne få sig til at skrive sådan." Grete's ansigt viste den største afsky.

"Ja, men det skal ikke tages alvorligt - det er bare til at more sig over," slog Jens det hen. "Vi læser videre:"

"Men i stedet tyllede ovennævnte seminarist en mængde åndelig valle af jærtegn's postil - - -"

"Men det var jo ikke engang Kold, der talte," rettede Grete.

"Hej vist så. - - Nå, så står der noget om lærer Ovesen fra Outrup. Han må så også have været med - - og han har Henrichsen vel sagtens været oppe at tottes med ved lærermøderne - det har han med de fleste. Her længere nede i stykket omtales Ag. - det skal vel være Algreen. Han kaldes "en af onsynsmændene ved en dårekiste"."

"Ja, sådan omtaler han det seminarium, han selv er elev fra. Det må vel så være på den dårekiste, han selv er blevet skørhovedet," Grete blev mere og mere forarget.

"Det hele skal bare ikke tages så højtidelig, Grete. - "Til sidst fordømtes en mængde kættere," står der så. - Og der står også, at forsamlingen skiltes ved midnat - det passer altså heller ikke. - - A vil godt indrømme, at Henrichsen har været slent uheldig med den beskrivelse. - Men da a læste det første gang, syntes a, det bare var til at grine ad."

"Det kan a ikke forstå, du kunne synes," sagde Grete alvorligt. "En skal nu posse på ikke at grine ad noget alvorligt." Hun skottede lidt angstelig til sin mand efter den bemærkning.

"Og han er jo blevet ved med at spotte og håne den slags møder, som Brovsten har holdt, og som Algreen har talt ved. Kold er Henrichsen også blevet ved med at forfølge. - Lagde du mærke til, at han i avisen beskyldte ham for, at han havde kaldt sine forældre ulristelige kættere. Det tog provst Sørensen til orde imod og rensede ham for."

"Lidt overspændt og ligesom overdrevet i sine tanker og udtryk tror a alligevel, den Christen Kold er. Hvad mener du om det, de fortæller, at han har fået to mænd til at drukne deres niber i Solbjerg kjar, fordi han ikke kunne lide, de røg tobak. Brændevin mener han vist også, at Djævelen har skabt. Det kan a nu ikke være enig med ham i." Jens lo lidt

forlegen, for han vidste nok, at Grote ikke så helt mildt til, at der, af og til blev drukket en snaps og en kaffepunch i gården.

"A er nu i alt fald glad ved det, der er begyndt i Solbjerg og Sundby, alt det, som provst Sørensen har fået sat i gang. Det er moder også. Fader har såmænd heller ikke noget imod det, selv om han lader ligesådan og ikke går med til moderne. Men a gjorde - og moder og Inger Kirstine. Vi synes så godt om Algreen. Kold er jo rejst til Sønderjylland, og Algreen har fået hans plads som huslærer. - Ak ja, havde vi endda sådan en lærer her i Flade i stedet for ham, vi har - den krakiler og - og rationalist tror a, at Provsten ville kalde ham."

"Ja før tiden har vi ham jo slet ikke, og der er ingen, der ved, hvor længe han skal blive ved at være sat fra embedet. Kyndighederne ved nok ikke rigtig, hvad de skal gøre ved ham, for det han har skrevet den bog."

"Ja, men er det da ikke også noget grusomt noget, han har skrevet?"

"Jo, han skriver godt nok nogle krasse ting om øvrigheden sådan i almindelighed og om embedsmændenes behandling af lærerne. Men endnu er der vist ingen, der har bevist, at han lyver - selv om han måske overdriver lidt. Der skal nok een til at sige den slags, for at det kan blive bedre for lærerne. De har for ringe boliger, og de har for mange pligter og for få rettigheder. Og der var nok ingen andre end Henrichsen, der turde skrive det. A mener nu, det er en hård behandling, han er udefor - sådan at blive nægtet lov til at holde skole."

"Men Kold måtte prøve noget af det samme herne i S. Sølbj." by."

Jens overhørte sin kones ord og fortsatte:

"Nu får han tiden til at gå med at bygge hus. Han skal jo have et sted at bo, hvis han skal fra skolen - og en gang skal han jo. Det bliver så her ved siden af vor gård. A mener, det er sørgeligt at se ham gå der og jævne jord og plante træer hver dag. Det er ikke et arbejde, han passer til. Og skolegangen bliver forsent af dem, der skulle passe undervisningen i hans sted. - - A mener nu, at de store herrer, der skal domme i Henrichsens sag, er på nakken af ham på grund af

de bryderier, han før har skaffet dem - - ikke mindst, da han sparvæde præstens dør i stykker."

"Hvad er det da, du siger? Hvad gjorde han?"

Grete så forskrækket ud.

Jens smilede ved tanken på den historie og tændte sin pipe.

"Nå, har a ikke fortalt dig om dørkrigen? - Det var ikke så lang tid efter, at Henrichsen kom hertil, at den brød ud. Jo ser du, Pastor Kjerulff ville have, at degnen ligesom andre simple folk skulle gå ind ad bagdøren og gennem køkkenet ind til velærverdigheden, når han havde et ærinde til ham. Man måtte ikke gå ind ad fordøren - eller "nådens dør", som Henrichsen kaldte den. Præsten holdt den låst, hvis ikke der ventedes fine fremmede. Så var det en søndag, og folk, der ville i kirke, var nødt op uden for kirken. Da de stod der og kunne se over til præstegården, kom degnen og skulle hente salmenurre - eller hvad det var - hos præsten. Men døren var som sædvanlig låst. Henrichsen mente vel så, det var for ringe for ham at skulle gå ind ad bagdøren, og at præsten havde til hensigt at ydmyge ham - i alt fald sparker han af al kraft - og han er jo stærk - til døren, som må have været halvrudden, for den solintredes i flere stykker; og det var ret, til vinduerne klirrede i huset.

Præsten kom med det samme frem i fuldt ornat, og de to kom naturligvis op at skændes, Henrichsen sagde en hel del om, at han ikke ville være slave for præsten og ikke ville forhånes, mens menigheden stod og så på det.

Ja, det var en gruelig batalje, og krigen mellem præst og degn blev endnu hårdere end før. Folk snakkede ikke om andet end den dørkrig, og rygterne nåede da også myndighederne, selv om begge parter søgte at dysse den ned."

"Det er da nogle gruelige forhold, I har her i Flade, sukede Grete, - - og når a så sammenligner med det, som a har lært at kende de sidste år - - -. A vil sige dig, Jens, at det a har hørt af Kold og Provsten og Algreen har næsten betydet det samme for mig, som Peder Larsens foredrag for Kold. Det er ligesom verden er blevet helt anderledes end før. - - -

Nej - a kan ikke forstå, hvordan a skal komme til at finde mig godt tilpas her i sognet - hvordan a skal komme til at leve i noget af det samme som hjemme?

Men det er endda godt, at du vil høre på mig, Jens, og

at du kan forstå mig - - hvis du kan - - hvis du vil forsøge at forstå mig - - nogenlunde."

Grete havde tårer i øjnene.

"Ja, ellers kunne det gå med os, ligesom med Christen Kold og Else - blot at det her var ham, der ikke kunne forstå hende," bemærkede Jens.

Hans ansigtsudtryk vekslede mellem skalkagtig genlythed og bekymret alvor.

"Sig da ikke sådan noget, Jens!"

Hun klappede hans hånd, der lå på bordet, hvor de sad. det skurrede i stuen, og hun rejste sig for at tænde lys og sætte grød og mælk frem til madver. Høsten var i hus, og de havde ikke så travlt.

Mens Grete syslede i stuen sagde hun:

"En ting er a ked af - at Henrichsen går og planter her lige ved. Du snakker for meget med ham i denne tid."

"Så, så Grete, pas nu på, at du ikke kommer til at ligne Kold alt for meget - sådan med at ville omvende og dømme andre mennesker. Du må ikke tro - - eller forlange, at a kan være lige som de folk i Solbjerg, som du synes så godt om - - og a bryder mig ikke om at blive sådan. -

Hvad er det, de fortæller om Kold? A synes, a har hørt noget om, at han gik barfodet midt inde i gaderne i Thisted, fordi han ville ligne apostlene! Du har jo da også studt strømperne i sommertiden - - a har ikke tænkt mig, det var af samme grund, men måske - ha, ha, ha."

Jens lo lystigt. Grete så lidt stram ud, da hun satte madveren frem.

"Vil du nu tie stille og så spise din grød. A kan ikke så godt tåle, at du gør nar af Kold."

"Ja, men a holder ikke mund, før du lukker den - - med noget andet end grød!"

"Så tag da - - noget andet!"

Hun kyssede ham. -

"Begynd så bare at spise. A kalder på Niels - og ser efter om Gammelfar er gået i seng. - Børnene sover allerede."

Fremskridt.

Der gik to år, inden lærer Henrichsen fik lov til at holde skole igen. Det skete i 1842. Undervisningen var i suspensionstiden blevet passet af et par nabolærere, som tog den temmelig let og lod børnene have flere friheder, end de plejede. Henrichsen mente, de var blevet slemt forsømt og havde fået under, som nu skulle pilles af dem ved strenghed, så han slog og bandede endnu voldsommere end før.

I de to ledige år havde han fået sit hus bygget færdigt. Man kaldte det "Fensal". Mens han gik håndværkerne til hånd og tilplantede en bakkeskråning, var det, han havde de samtaler med Jens Bukh, som voldte hans kone belyring. Forresten kunne den fånælte Klitgårdpige ikke forstå, hvad de to mænd kunne snakke så længe om.

Det var næstlæreren, der talte, og Jens var lydhør for enhver ny tanke og altid oplagt til at drøfte den. Man drøftede bl.a. oprettelsen af de ny sogneforstanderskaber rundt om i landet. Henrichsen agiterede for dette nye sognestyre og skrev derom i avisen. Det gjaldt nu om at møde op ved valgene, skrev han, så de dygtige og fremskridtsvenlige mænd blev valgt. Det var tydeligt for enhver, at han mente, han selv var blandt dem; men han var langt fra så velanset blandt sognets beboere, så han kunne komme på tale.

Fæstev Ivange blev valgt til formand, hvad Henrichsen ikke var tilfreds med. Han mente, at præsten var bange for fremskridt, og han hånede bønderne, fordi de altid skulle have præsten som leder. - Jens Lauridsen blev valgt ind i forstanderskabet og fik et stort ord at sige i flere år. Peder Lauridsen var for gammel og svag, og Jens var for ung. Da han seks år senere var 32 år, kom han ned, skønt det mest var ældre mænd, der sad i sognestyret.

Det første møde i sogneforstanderskabet blev holdt d. 31. januar 1842. Der var meget for det ny råd at tage sig af og få sat skik på. Sognet var som en mark, hvor ukrudtet ubesmet havde fået lov til at vokse. Der var brug for lugning i form af ledelse og opsyn, der kunne gribe ind.

F.eks. var det en almindelig mening, at der trængtes til

kontrol med legestuerne. De blev holdt både i tide og utide og på de rette og urette steder. Mange gange gik det vildt til med drik og slagsmål og andet ustyr.

Uheldigt var det også, at enhver havde lov til at holde kro. Fuldskab både blandt unge og ældre blev derved almindeligt.

Tiggeriet havde taget overhånd; så sogneforstanderskabet traf bestemmelser, der hindrede udensogns tiggere i at betle. Et af rådets medlemmer blev fattigforstander, som så betalte ham en lille sum for hver.

En anden blev valgt til skolepatron, så præsten ikke som før var selvskrevet til dette hverv.

Henrichsen var sjældent tilfreds med forstanderskabets bestemmelser, og det måtte gang på gang behandle henvendelser fra ham om forhold, han ønskede, det skulle tage sig af, eller om ændringer i dets afgørelser.

Disse sager kunne han også lige at drøfte med Jens. En aften i det tidlige forår 1842, da han endnu ikke havde genoptaget skolearbejdet, ledte han forgaves efter ham omkring gården og i uddusene. Han gik da ind i dagligstuen, hvor han ellers sjældent kom - han kendte godt den unge kones uvilje mod ham.

I stuen var Jens fordybet i læsning. Henrichsen kastede et blik i bogen, han læste i. Det var et af de landbrugs-skrifter, han selv havde lånt den unge bonde. Tit var det indholdet i disse skrifter, han ønskede at drøfte, men denne aften var han knap kommet inden for døren, før han udbød:

"Du skal de unge ikke have lov til at gå til legestue mere. Det ny råd kan ikke unde de unge at more sig. Disse heldorer med præsten i spidsen vil have, at unge mennesker skal sidde hjemme og læse i Bibelen eller bare trille tomfingre - ligesom de gamle koner."

Han skøttede til Grete, som sad derinde og strikkede.

"De vil forbyde - -"

"Holdt, holdt var nu ikke for hastig," afbrød Jens ham. "De unge kan nok få lov, når de blot beder om det. Men a er nu godt nok bange for, der bliver for megen viderværdighed, inden de får tilladelsen af herredsfogden. Alligevel må du indrømme, at den slags tumulter med skrig og skrål til ud

på natten, som vi har haft i de senere år, kan folk ikke være tjent med."

"Ja, der har vi det," ivrede degnen op. "Det er for de gamles skyld, at legestuerne skal forbydes."

"De skal jo ikke forbydes, de unge skal blot - -"

Grete affrød for en gangs skyld sin mand. Hun havde lyttet meget interesseret. Her var en sag, hun godt ville snakke med om:

"Det er rigtignok mest for de unges skyld, at de skal søge om lov til at holde legestue. De kan tage skade og komme i ulykke ved al den turen om natten. A har så ondt af de unge piger, som ikke kender andet at bruge fritiden til. - Og som folk da drikker her i Flåde. Selv de helt unge, der nys er kommet ud af skolen, drikker sig så fulde, at man kan finde dem i vejgrøften. Al det krohold skulle rigtignok forbydes, og det er da også det, som præsten og de andre vil have."

Grete havde talt sig varm og var forlegen, da hun tav. Det var sjældent, hun sådan tog til genmale mod mænd, og her havde hun endda sagt degnen imod. Ja, hun havde uforvarende berørt et ømt punkt, da hun nævnte de helt unges drikkeri, som læreren havde en slags ansvar for. Hun blev helt forskrækket, da hun så, nogle hi'sige glimt i hans øjne, og hun kunne mærke, at hans stemme dirrede lidt og havde en spydig klang, da han - nærmest henvendt til Jens - sagde:

"En kan nok mærke, hvem din kone snakker efter - ham den halvskøre Thisted-seminarist, der vil tage enhver nydelse og fornøjelse fra både unge og gamle og mener, det skal være vejen til Himlens salighed - som om Vorherre ikke havde skabt både mad og drikke og menneskers behov for begge dele. Du skal få at se, bette Grete, at bliver kroerne lagt ned, så køber folk deres brandevin ved hokeren eller i smugkroer, og så bliver der først drikkeri i grøfter og ved gårde."

Henrichsens sind var kommet i ligevægt igen. Han så forsørent-lystigt på Grete og gav en historie til bedste om to Flåde-koner, der havde hentet brandevin, som var sejlet over fjorden fra Thisted. Brandevinen var i en tung dunk; og for at lette byrden tog de af og til en slurk, så de vistede sans og særling, og da den ene turlede ned ad en bakke sammen med brandevinsdunken, troede den anden, at det var den

Ende selv; der hentede hendes rejsefælle, så hun istemte en salme for et undgå samme skæbne.

Henrichsen fortsatte med en udrædning af, hvilke forskellige navne, man rundt i landet havde tilsen brændevidsdukt.

Jens var utilpas med den vending, samtalen havde taget, og forsøgte ved at gå ind på degnens spøgende tone at glatte modsætningen ud mellem ham og Grete.

"Ved du hvad Grete," sagde han. "A er blevet helt tørstig af al den snak om drikkeelse. Lad os få olkrusen sat frem. - For en bette kaffepunch vil du vel sagtens ikke unde os?"

Olkrusen kom på bordet uden flere bemærkninger fra Grete. Anden bevertning bød hun ikke på. Hun tog sig strikkestof med hen i en krog af stuen, hvor mørket omtrent skjulte hende.

Mens de to vand skiftevis drak af kruset, fortsatte Jens sine fredsbestrebelse - med et lunt, efterhånden lystigt glimt i øjnene:

"Men I to kamphaner - ja den ene er da en høne." Han skottede til Grete - man vidste aldrig, om hun kunne tage en spøg. "Men I ikke kunne enes om, at disse sogneråder eller hvad det er, vi skal kalde dem - måske sognerødder?"

Det lykkedes ham, at få de to andre til at le - hvad ingen af dem havde let ved. Grete var for alvorlig dertil; og henrichsen fandt, at der i regelen var mere grund til at græmme sig end til at more sig.

Jens fortsatte:

"At de er lidt for krasse over for det sollte hjemløse tiggerpak, som flakker rundt på øen."

"Ja, du har ret, Jens. Det er for skrap at være. De sollte folk kan for det meste ikke gøre ved, at de er kommet ind på den håndtering. De er mange gange så at sige født til det og fortsætter, hvad forældrene har lært dem."

Henrichsen tog altid de fattige i forsvar, og Jens ventede, at Grete skulle give mændene tilslutning. Men hun var kommet i sit brakilske hjørne og ville heller ikke ret gerne give degnen ret.

"A mener nu, at de fattige skal hjælpes og forsynes i det sogn, hvor de har hjemme, og her i Flade kan vi såværd have nok at gøre med at føde vore egne stakler. Der er mange af dem. Her i gården kommer der nogle hver eneste uge og

tigger; og der er ingen, der skal gå forgaves til os. Det har a lært af min moder, og ved a, Jens og mig er enige om."

"Ja, hvis alle ligeså godgerende, som du er, så - - ja så kunne det ønske at være tigger i stedet for bonde, for det er ikke så fedt at have en gård for tiden. Det har a i de få år. Sikke udgifter der er!"

da "Du begyndte også lidt flot, Jens - købte en gård mere og byggede den endda om," bemærkede degnen. "Men det skal nok gå for dig. Bare studer de bøger, du der har begyndt på. Det gælder om at vide noget og at indføre forbedringer, noget nyt. Det gamle kan ikke bruges mere. Der skal reformer til, mange endda - og store. Der er begyndt at ske noget i landbruget. Det gælder bare om at følge med."

Henrichsen blev ivrig, når han kom ind på det emne. Han rejste sig og gik med hovedet frem og tilbage på gulvet. Det lange sorte hår sad i vild uorden omkring hans hovede. Underansigtet var dækket af slæg. Øjnene fik et fanatisk udtryk bag brillerne, blot han følte den mindste varme for en sag.

Jens gik også stærkt op i samtalen:

"Det er a med på. A har bare lidt ondt ved at tro på, hvad a sad og læste om før - med den mærgling, at det skulle kunne gavne at køre ler ud på dejlig sort muldjord?"

Grete rejste sig stille og gik ind til småbørnene. De så hende ikke mere den aften. Hændene fortsatte drøftelsen af landbruget. Henrichsen holdt aldrig sin viden tilbage:

"Jo, ser du, Jens, leret opløses og blandes med mulden, forsvinder helt. Jorden bliver ikke stiv, men porøs. Og det vigtigste er, at der findes visse stoffer i mærglet - det skal man have lært kemi for at kunne forstå - stoffer, som planterne kan optage og gro af. Og mærglet friger også næringsstoffer i jorden. Du skal få det at se, når du mærgler. Du vil komme til at avle, så du aldrig har set nøge. Og så ingen har set nøge. - -"

De fleste bønder her i Flade er nogle snøvehoveder, der ikke kan læse bøger, ja knap nok kan skrive deres eget navn. De trækker bare videre i de furer, som deres oldefædre har pløjet."

Han drak af ellet og fortsatte med at udvikle for den unge bonde, hvad der ville ske inden for landbruget i den

nærmeste fremtid. Han så lyse syner, og hans tale blomstrede med stærke udtryk og skarpe udfald til flere sider, bl.a. til præsterne, som i højere grad, end tilfældet var, burde være foregangsmand på deres store præstegårde og i det hele taget skulle oplære bønderne i landbrugsfremskridtene.

Uden nogen overgang vendte han tilbage til udgangspunktet:

"Men hvor får du merglet fra? Det er spørgsmålet."

Jens triumferede:

"Du ved, at a har lært af dig at plante lidt træer. Og da a den anden dag gik og gravede plantehuller her nord for vejen, omtrent hvor den gamle gård lå, opdagede a, at der blot var et ganske tyndt lag muld - så kom a til ler. Hvad om det nu var mergel?"

Henrichsen blev straks fyr og flamme.

"Vi går med det samme over og graver en klump op - det kan vi nok se til. Jeg ved, hvor du kan få det undersøgt. Hvis det er mergel, så har du fundet en guldgrube, Jens."

Han var allerede ude af døren, og Jens fulgte rask efter. -

Det viste sig ved undersøgelsen, at leret ved Bavnegård var fint, kalkholdigt mergel, og allerede samme efterår begyndte man så småt at mergle en græsmark, som skulle pløjes om inden vinteren.

Det strenge arbejde at grave leret op og lasse det på vognen, påtog Niels sig. Han var i sin kraftigste alder; villig til at tage fat var han også. Grete vandt straks hans hjerte ved sin moderlige omsorg, og han sluttede sig ligeså nært til hjemmet, som dengang hans fader og moder ejede gården.

Til mergellæsningen fik han hjælp af gårdens faste dag-lejer, en nabohusmand, der hed Morten og med årene fik efternavnet Bukh, fordi han til stadighed arbejdede på Bavnegård.

De kørte med to vogne. Niels og Morten lassedede den ene, mens Jens kørte det andet læs ud på marken. Gammelfar gik for det meste og så udførende til, men af og til gav han en hånd med ved aflæsningen. Spredningen af merget var for streng for ham; men det kunne ske, at Grete tog en skovl og jævtede nogle dynger. Når Jens havde tømt vognen, valtede han den ene sidefjæl om og satte sig på den udvendige, rene side med benene hængende ned mellem for- og baghjul. Var hans fader blevet træt i marken, satte han sig bag i vognen med

benene ned mellem baghjulene og kørte med hjem.

Morten flirede til ham fra lergraven,

"Det er sønnene for tidligt, du kommer hjem, Peder. Der er længe til aften endnu. Du er da vel ikke træt? Sådan en ung mand!"

Peder Lauridsen var straks med på spøgen. Han kikkede sig på skrant ligesom forbevset omkring til alle sider:

"Hvem er det, der snakker. A kan ingen se."

Morten var en meget lille mand, hvad der argrede ham særdeles, så han benyttede ethvert middel og enhver lejlighed til at bortlede opmærksomheden fra denne generende afvigelse fra det normale. Derfor var det et ømt punkt, Gammelfar rørte ved. Mortens hovede ragede ikke engang op over kanten af lergraven. Den var blevet så dyb, at det var blevet hans opgave at smide mergeliet op i højde med vognen, hvor Niels så lassedet op. Morten havde på den måde fået det strengeste arbejde, men det satte han en ære i. Han ville gerne vise, at hans kræfter ikke var mindre end den unges.

"Kan du så mærke, at a er her - hvis du ikke kan se det," sagde han og kastede en skovlfuld så højt, at den faldt lige i vognen. - Spåklatter af den våde mergel ramte den gamle.

Jens smilede.

"Du kommer vist til at tage et nap med her, Gammelfar, i stedet for i marken. Du kan se, de to kan ikke nå at få vognen fyldt, indtil a kommer igen. A har næsten ikke tid til at holde her og vente."

Niels og Morten var vant til den slags drillede bemærkninger fra Jens. De lavede op og understregede det gode kammeratskab.

"Vent du bare lidt, borte bror," sagde Niels, "Indtil graven bliver så stor, at vi kan køre vognen derned. Så kan vi lasse begge to, og så skal vi nok følge med."

Morten standsede med arbejdet, da vognen var fuld. Han tog sig en skrå, spyttede langt og flirede selvsikkert:

"Vi kan hufeme snart få kørt nok ud af det skidt - hvis det da ikke er meningen, at marken skal spoleres."

Ordene gjorde ingen indtryk på Jens, som blot bemærkede til sin fader:

"Du kan nok høre, at Morten ikke har megen tiltro til det, vi her foretager os."

"Hej, vinnede nej har a ikke," sagde Morten med eftertryk. Han havde et forråd af kraftudtryk, som han flittigt anvendte. Nu blev han helt alvorlig:

"Hvad mener du egentlig om de nymodens påfund, Peder? Kæner du ikke, de unge hellere skulle holde sig til, hvad der er kendt, og hvad de gamle har prøvet? Det mener a daleme. Det er det solideste. - Men det er vel sagtens den her skørhovede degn, der sætter den slags tossestregor i hovedet på de unge bønder. - Og Jens er nu særlig villig til at tage ved lære."

Jens nodede sig og lod Morten snakke. Men hans fader var også blevet mere alvorlig.

"Hvis du vil høre min mening, Morten, så er det den, at de unge skal drive deres gårde på deres egen måde - og helst lidt bedre end vi gamle. Den slags ting kan ikke stå stille. - Og kan Jens lære noget af de bøger, han studerer i, så mener a, det er godt."

Morten havde taget fat på arbejdet igen. Han tyggede så kraftigt på skråen, at saften fra den sad ham i mundvigene:

"Hvis det er Henrichsens bøger, han læser i, så vil a nu råde til lidt forsigtighed. Han kunne da ikke selv klare sig ved sin driven landbrug i Thy. Mon det ikke var, fordi han drev sin gård efter bøger."

Morten skævede op til Jens og fortsatte:

"Nu har a hørt, han også mener, vi skal til et lagge rør ned i jorden, så vandet kan finde væk - ned i Ullerup å. Det kan enhver forstå er tåbelig, for vand skal der ski til, hvis noget skal gro. Den slags lærdom går i alt fald over min forstand."

"Ja, der sagde du et sandt ord til sidst, bette Morten," faldt Jens ind. "Men selv om det gør det, så kunne det vel godt ske - - nå a siger ikke mere. - -"

Han vendte sig til hestene.

"Så I to krikker, kan I så få benene i gang igen."

Morten så efter ham og bemærkede nærmest til sig selv:

"Det er jo ikke mig, der skal bestemme - heldigvis, for han er godt nok klogere end mig. Men en gerning har en da. - Og den beholder a!"

- - - I de følgende år blev han alligevel nødt til at forandre mening om mærgelot, for kornet og græsset beviste

tydeligt, at det gavne. Hver af de følgende somre blev en ny mark merglet, og det var let at se, hvor langt man var kommet.

Korten måtte også finde sig i at blive sat til at grave grøfter til dæmningsrør. De sydligste marker, der var mest fugtige, blev først drænet. Men i årenes løb drænedes - trods Kortens protester - al jorden. - Jens Lauridsen og enkelte af de andre Plade-bønder gik i gang med de samme jordforbedringer.

Henrichsen fulgte interesseret med i det nye og opfordrede til at gå videre, men ingen lyttede så villigt til ham som Jens Bukh. Som tak og gengæld for de gode råd og for al oplysningen forærede han degnen 3 skæpper land, der lå op ad hans plantage. Denne jord lod Henrichsen også tilplante.

Efterhånden som markerne bar bedre, blev bønderne i stand til at føde flere kreaturer på dem. Jens udvidede koholdet fra 5 til 8. Det gav mere arbejde til Grete og Gammelfar, og begges kræfter tog af, Gretes på grund af barnefødsler, Gammelfars på grund af alder. Så det kneb med at overkomme fodring og malkning. Jens gik da over til at øge besætningen med stude.

Man blev mere og mere grebet af fremskridtsiver. Jorden blev rensat for ukrudt gennem brakning, d.v.s. at markerne skiftevis lå hen uden at være tilsået, så de rigtig kunne gennearbejdes med plov og harve hele sommeren.

Man lod hørerne stå i stalden den halve dag og fodrede dem der med grønt korn eller græs, som man slog med le og kærte hgen. Ved en sådan staldfodring gik ingen ting af afgrøderne til smilde.

Det var mest fordelagtigt at sælge studeene, når de var tre år gamle, men almindelige bønders stalde var for små til det øgede kvaghold. Derfor måtte Jens - som andre bønder - sælge sine stude som toårige, dog ikke til kreaturhandleren, men til sin svigerfader, som så fodrede dem det sidste år.

I Klitgård var der god plads i stalden, og det blev almindeligt, at storbonden sammen med en anden ejer af en større gård i Bårtoft, Kristen Bovbjerg, købte både Jens Bukhs, Jakob Mikkelsens og Peder Ringgårds stude. - Kristen Bovbjergs søn, der også hed Kristen, var gift med Jens's søster, Else. Peder Ringgård boede i Gullerup.

Et år, da de to storbønder havde købt studene fra de tre mindre gårde, var det aftalt med Peder Mortensen, der ikke holdt af at få sin gårdsplads snavset til, at de unge urolige kreaturer samlet skulle drives til Kristen Eovbjergs gård, hvor de skulle deles mellem de nye ejere på den måde, at de trak lod om, hvem af dem, der skulle tage først. Den heldige tog de to, den anden derefter to og så fremdeles skiftevis.

De tre bønder, der alle var yngre mænd, besluttede imidlertid at drive studene til Klitgård, da der var mere plads på gårdspladsen end hos Kristen Eovbjerg, og portene lukkede bedre. Men sådan kunne de ikke på egen hånd forandre den gamle bestemmelse. Han opdagede i tide, at aftalen var ændret, så da de tre kom til Klitgård med studeflokken, var portene lukket og stængt inde fra. - Der stod de!

Da de havde ventet lidt, og der ingen ting skete, sagde Jens Bukh:

"Her kan vi ikke blive stående. Nu går a ind."

Han gik så ind ad den lille dør, der var ved siden af porten, tog den stang fra, der stængede, og åbnede porten. Derefter drev de dyrene ind.

I det samme kom Peder Mortensen ud af forstuedøren. Det var let at se, at han var fortrænet, og hans myndige skikkelse og sikre fremtræden forvirrede og halvvejs lammede de yngre mænd. Men den venlige og fejelige Jakob Mikkelsen vidste råd. Han gik hen til den gamle storbønde, som var standset på det nederste trappetrin, hilste ærbødigt ved at kysse ham på kinden og sagde:

"Vi mente, det nok kunne gå an, at vi drev studene til Klitgård. Her er så god plads, og her ved vi, at portene er i orden."

Dette formildede den gamle, så han nøjedes med at brumme lidt om aftaler, der altid skulle holdes. En karl på en host blev sendt efter Kristen Eovbjerg. Studene blev delt; og inden de fremmede den dag drog fra Klitgård, fik de en særlig god beværtning inde hos Karen.

Familieliv og skolegang.

I 1841 var barn nummer 2 blevet født på Bavnegård. Det var en dreng, der fik navnet Peder Larsen Jensen. Halvandet år senere kom en pige til verden. Med hende kom bekymring og sorg. Hun var svag fra fødselen og blev svagere, som ugerne gik. Grete fik knap nok søvn i øjnene de sidste dage, før lille Karen døde, knapt et halvt år gammel.

Først på året 1844 fødtes atter en dreng. Han fik morfaderens navn: Peder Mortensen. Allerede året efter kom endnu en dreng, Poul Møller Jensen, og i 1847 igen en dreng; Lars blev han døbt.

Det var strenge år for Grete. Jens tog sig ikke af børnene. Det lå ikke for ham, og hans tid og tanker var optaget af arbejdet og af udadvendte interesser. Men Grete havde mange kræfter, og alle hendes gode egenskaber og evner voksede og modnedes under moder- og husmodergerningen. Hun havde en ung pige til hjælp, og hun fik endnu støtte hos Gammelfar, selv om hans kræfter tog synligt af, så han somme tider selv trængte til hjælp. Han kunne stadig lide at komme ud i stalden, hvor der om vinteren var lunt. Han glædede sig ved at se besættningen vokse, men fodringen måtte Jens mere og mere tage sig af.

Morgenmalkningen var Grete og pigen ene om. Men middag og aften var Gammelfar til stede. Han snakkede med kærerne og kælgede for dem. Selv de uroligste kvier faldt til ro og lod sig malke uden at sparke, når han stod hos dem. Grete syntes, hun selv fik ro i sindet ved hans mumlende småpassiar. Kvik og spøgefuld var han til det sidste.

Mest snakkede de om børnene, der kom med ud i stalden, efter som de voksede til. Gammelfar sørgede for, at de kom til at hjælpe lidt til, når deres fader fodrede. Han gav dem små totter halm eller halm, som de kunne give kærerne.

Også inde i stuehuset tog han sig af børnene. Han kunne godt hjælpe til med at give dem mad, selv om han rystede på hånden. Han kunne endog hjælpe de største i og af tøjet, og hvis han tog fejl og f.eks. fik en arm i buksebenet - måske med vilje - berede han sig ligeså kosteligt som drengen. X

I godt vejr tog han en dreng ved hver hånd og gik en tur i marken.

Men da Grete ventede sit sjette barn, kunne Gammelfar ikke udrette mere. Kræfterne ebbede ud, og da barnet - en dreng, som kom til at hedde Jens - i september 1948 blev født, var Peder Lauritsen død, 79 år gammel. Alle savnede ham, børn som voksne.

Året efter skete et dødsfald, som dog berørte Grete endnu dybere: hendes kære søster Inger Kirstine døde. De to søstre var efter deres giftermål blevet ved med at stå hinanden nær. Der var ingen steder, Grete hellere ville på besøg end hos hendes søster. Hun var mild og hjælpsom som moderen, men havde et lysere sind end både hun og Grete, og hendes mand lignede hende. Når familien fra Savnegård kørte til Klitgård, gik deres vej lige forbi Kjeldbjerggård, og så drejede de altid ind for at hilse på Inger Kirstine og Jakob. En smule forlegenhed var der måske et stykke mellem Inger Kirstine og Jens straks efter giftermålene. Men de to naturlige og livsglade mennesker overvandt den hurtigt. Jakob var også en glad og from mand, så Grete kørte altid oplivet fra besøgene på Kjeldbjerggård, så længe søsteren var rask.

Inger Kirstine blev kun 31 år gammel. I sit korte ægteskab fødte hun 4 børn, hvorefter de to yngste døde. I sit sidste leveår, da sygdom mærkede hende, trængte hun hårdt til trost, og ingen kunne bedre give hende den end hendes søster.

De to børn, hun efterlod sig, var en pige på 8 år og en dreng på 5. Drengen, Mikkel, blev hos sin fader, men pigen, der hed Else, kom til Klitgård, hvor hun voksede op. Familien fandt, at den lille pige og hendes bestemor begge kunne have gavn og glæde deraf. Else blev da også gamle Karen til stor opmuntring.

Grete sørgede meget over sin søsters død og savnede hende et sæt tale med. De forstod hinanden. Inger Kirstine havde været lige så grebet af det vågnende kristenliv i hjemsgnet, som hun selv, og alt dette fra ungdomstiden blev ved at stå for Grete i et strålende lys, som noget hun længtes efter og savnede.

Hendes mand forstod hende ikke helt. Hans sind og opmærksomhed var rettet mere udad. Krigen med Tyskland var brudt ud året før Inger Kirstines død, og Jens fulgte i spænding, hvad rygter fortalte, og aviserne meddelte om krigsbegivenhederne.

Dertil kom det veldige politiske røre, først på grund af kong Christian d.8.'s død og året efter i anledning af grundloven.

Grete kunne slet ikke deltage i sin mands glæde over det ny folkestyre, som han snakkede så meget om, fordi Inger Kirstine da netop var syg og døde. Så meget mere drøftede han så disse ting med lærer Henrichsen.

Da sogneboerne i Flade i 1848 samlede ind og gav en hest til hæren, var Jens med blandt de andre og gav sit rundelige bidrag. Men Jens Lauridsen gav sammen med ejeren af sognets lille herregård, Mandrup, en hest selv.

Gretes interesse for det politiske røre blev også svækket derved, at hun vidste, hendes fader ikke syntes om, at det gamle styre blev afskaffet. Han syntes, at når vi nu havde fået de rådgivende forsamlinger, som han, da de indførtes, var betænkelig ved, så kunne man i det mindste lade dem vise deres betydning et slægtled eller to.

Den grebthed af kristendommen og det syn på kristenlivet, som Grete havde fået i øje, trængte hun til at dele med andre. Men der var ikke så mange, der var optaget af de samme ting som hun. Gammelfars søskende var oppe i årene og havde heller ikke hendes interesser. I Flade kom hun næsten kun sammen med Jens's broder Steffen og hans kone Johanne, som var en ungdomsveninde fra Fårtoft. Med hende samtalede hun godt, og Jens ville også gerne snakke med sin næsten jævnaldrende broder. Ved de besøg var børnene med, og de blev gode venner med fætre og kusiner hos farbroder Steffen.

Det samme gjaldt de andre søskendebørn, hvor de sjældnere kom. Hogle få gange om året kørte Grete og Jens udensogns på besøg. Til Jens's ældste søster i Alsted kom de sjældent. Gretes ældste søster boede så langt væk, at de højst gjorde køreturen til hende en enkelt gang om året. Hendes broder Lars Lynggård var blevet gift i 46 og boede i Ejergby. Der kom de gerne, men dog ikke så tit som til Jens's søster Else og hendes mand Kristen Eovbjerg i Fårtoft. Her kom børnene også med.

Køreturene var festlige for børnene, især om sommeren. Så mange, som kunne undværes hjemme, kom med. Fader kørte naturligvis selv, og en eller to kunne sidde hos ham på kuskædet. Det ønskede de alle og bejede sig ikke uden vrøvl

for forældrenes afgørelse. Det kunne knibe for de øvrige at være i den bagerste stol, men da der blev råd til en scharabang, gik det bedre - selv om flokken voksede.

Jens var i godt humør, når de sådan kørte ud, ikke mindst, når de skulle besøge søsteren og Kristen Lovbjerg. Han pegede med pisken: om de lagde mærke til, hvor godt kornet stod på den mark, om de vidste hvem der boede i den gård osv. Når de nåede så langt, at de kunne se Høklit, var der et eller andet at fortælle om den, og når de fra den sidste bakke kunne se ned over Heder Ringgårds og Jakob Mikkelsens marker og over mod Værtøft bakker, var det Gretes tur til at vise og forklare.

Jens kunne lide at køre rask, og kom så en af drengene af vænne eller måske med vilje til at svirpe en af hestene med pisken, kunne farten godt blive foruroligende, i alt fald for Grete, der sad i en stadig angstelse og hele tiden bad sin mand om dog at køre forsigtigt, mens drengene morede sig højlydt, når farten blev særlig stor.

Under hjemkørselen, - for det meste sent på aftenen - var familien mere tavs. Børnene var trætte og søvnige. De krøb sammen, som de bedst kunne, om vinteren måske i bunden af vognen, og drøttede i søvn den ene efter den anden.

Grete trængte til disse besøg hos sønstenes mennesker, og hun ønskede også derigennem at drage sin mand med ind i det liv og det livssyn, hun selv havde lært at kende gennem provst Sørensen, Algreen og enkelte andre. Det lykkedes også nogenlunde, selv om hun ikke havde evne til at tale ret meget derom. Men hun var forfrisket efter besøgene, så hun mere frimodigt og tålmodigt kunne tage arbejdet op, hjælpe børnene og omgås dem på den milde, men bestemte måde, som var hende egen. De var tit meget urolige og uregerlige; og efter som de voksede til, blev det ikke lettere. Der kom tværtimod nye vanskeligheder til, og ikke så sjældent havde hun ikke blot sine egne at regere med, men også børn fra nabolaget, d.v.s. landsbyens huse, som havde tilbøjelighed til at flokkes på Lavnegård.

Hendes største bekymring angik børnenes skolegang,. Da hun fik læst det skrift af Henrichsen, der havde givet anledning til, at han i to år blev frataget retten til at være lærer, voksede hendes bekymring. Et sted i bogen kaldte han en del af fortællingerne i Gamle Testamente for et væv af dårskab og en sætning af legender, som ikke egnede sig for børn.

Det kunne hun med tanke på provst Sørensens fortælling af net op Gamle Testamentes beretninger og hans udlægning af dem så ikke give den kloge og kritiske Flade-degn ret i. Hun vidste også, at han indterpede Fadervor og andre hellige ord, som hun havde lært at vise særlig ærbødighed, under stadig skand og endog prygl.

Fortsat fra Henrichsens stilling til religionen, angstede Grete for at sende børnene til den hidsige mand, når de skulde begynde skolegange som 6-7 årige.

Jens slog hendes betænkneligheder hen: om hun troede, at degnen så de små børn ligesom troldene i eventyrene! Grete fik talte somme tider eventyr for børnene, hvad Jens ikke kunne lide. De skulle ^{ikke} lære at tro på, at sådanne urimelige ting var til og kunne ske, mente han. Grete syntes han tog for let på skolesagen.

Men hun fik medhold i sine bekymringer hos andre mødre, så der blev truffet den ordning, at to ældre koner, Gret' Knorborg og Gret' Appelén, gav de mindste børn den første undervisning.

Hos disse to venlige og forstående kvinder begyndte først Sidsel og siden Peder Larsen og Peder Mortensen at gå i skole. På den måde blev det en let overgang fra den ubundne tilværelse i hjemmet til det mere regelmæssige liv i skolen, hvor der heller ikke var megen tvang. Leg blev der også tid til, så børnene glædede sig, hver gang de skulle af sted.

Men det var kun de mindste børn, de to koner turde påtage sig at undervise, og forresten holdt de snart helt op, fordi de blev for svage på syn og hørelse, så da Poul begyndte sin skolegang, var det i den rigtige skole, hvor de ældre søskende enten allerede gik eller samtidig kom til at gå.

På en måde dejede pigerne mest ved den barske tone i skolen. På den anden side var Henrichsen i regelen mildere i behandlingen af dem end af drengene, og de var for det meste mere eritge. Det gjaldt i alt fald den kække og stilfærdige Sidsel, der havde arvet meget af sin faders ydre - bl.a. hans rødlige hår, der dog hos hende faldt brunligt-gyldent ud - men havde sin moders alvorlige sind, hvori ord og oplevelser ligesom gik så dybt.

Med drengene lå Henrichsen nærmest i krig. De hittede på mangfoldige krigsuds og skjulte angreb. Han besvarede enhver

krigshandling med alle de våben, en lærer dengang havde til sin rådighed, først og fremmest skældord og ubeherskede udtryk. Børnene var djævleunger, sagde han, som var sprunget ud af Helvede for at slæbe ham sjælen ud af lægemet. Han slyngede om sig med eder og forbandelser, og han rykkede i ørerne, trak i håret, slog med linealen over fingrene og pryglede i det hele taget løs på børnene med, hvad han kunne få fat på.

En gang, da børnene havde læsning, og han gik med læsebogen i hånden, blev han så ophidset, at han snød bogen efter Peder Mortensen og hans sidekammerat, som læste i samme bog; de dukkede sig i tide, og bogen gik ud af vinduet.

Alle børnene kikkede ud, og hvem så de udenfor? Netop Peder Mortensens fader, der var i sogneforstanderskabet og lige var valgt til skolepatron, så han i den egenskab havde tilsyn med skolen og undervisningen. Børnene godtede sig, ikke mindst Peder Mortensen og hans søskende. Men der kom ikke mere ud af den lille affære. Der var for mange af dem, til at der kunne gøres noget ud af de enkelte, og Jens Bukh fandt det bedst ikke at blande sig i lærerens undervisnings- og opdragelsesmetoder. Han var tilbøjelig til at holde hånden over Hemrichsen, og hans egen måde at omgås børnene på var heller ikke altid blid.

Hans børn kom tit grædende hjem fra skolen og beklagede sig over den behandling, de fik. Det gjaldt ikke mindst Peder Mortensen. Deres moder var ulykkelig derover og mente, der godt kunne være grund til en påtale. Men Jens beklagede aldrig børnene og foretog sig intet, for at det skulle blive anderledes. Han mente som de allerfleste den gang, at skolegang ikke kunne være stort anderledes, og at prygl hørte med i opdragelsen. Børnene, især drengene, skulle hardes gennem en streng opdragelse, jo alvorligere forældre tog børneopdragelsen, des strengere var den. Efter den grundsætning havde Gretes fader opdraget børnene, og Jens respekterede ham derfor. Grete havde fået en anden mening.

Da Peder Larsen var blevet 10 år, opholdt han sig som den ældste af drengene somme tider nogle dage hos sin morfader. Der var børn nok for Grete at tage sig af ham foruden. Han havde et noget vanskeligt sind, Klitgård-sindet, det støjle og det tunge, så det kunne knibe for hans fader at tage ham på rette måde. Han blev let tvær. I Klitgård gik det bedre, og

han fandt det meget morsommere at hjælpe til med arbejdet der end hjemme, selv om der skulle arbejdes mindst lige så hårdt. Peder Mortensen havde selv travlt i stalden og på markerne, så skønt han var 76 år gammel.

Storbonden havde slået sig mere og mere på opdræt af stude, og Peder Larsen skulle hjælpe ham at vandre dem i de store baa-se, hvor en halv snes dyr gik løse sammen. De store stude var lige så stridige som drengen og hans morfader. De stangede hinanden og sloges om vandtruget og væltede spandene, så drengen blev helt fortvivlet; han græd af arrigskab, han råbte over dem, og flere af Henrichsens eder slap ham af munden.

Peder Mortensen hørte det nok, men han iagttog ham en tid, før han greb ind.

"Bare rolig, Peder, bare rolig," sagde han så. "Du skal aldrig græde. Så må du hellere bande - lidt."

Du skal aldrig græde, havde morfader sagt. Bare være rolig og bide tænderne sammen. Den formaning praktiserede Peder Larsen siden i skolen. Han var ikke af de allermost letnemme, og det var måske af den grund, at skolearbejdet var ham en plage. Han fik det indtryk, at han aldrig kunne gøre sine sager godt nok til læreren, og efterhånden ville han det ikke. Henrichsen skældte og smældte, slog ham og forudsagde gruelige ulykker for ham i fremtiden, hvis han ikke blev flittigere i skolen og med lektierne hjemme. Peder Larsens trods voksede kun derved, og når læreren var gået sin vej, forbandede han både ham og al skolegang. Men græde gjorde han aldrig.

Helt annerledes forholdt det sig med Peder Mortensen. Han var mere lærvillig og tillige mere føjelig. Han var bange af sig, og hans bløde sind tålte ikke ret godt Henrichsens voldsomme udtryk og fremfærd. Blot han blev truet med prygl, skreg han op, og så slap han måske fri. Det ærgrede Henrichsen, at hans gode vens ældste søn var så uvillig til at lære, og han anede grunden. Derfor var han mere skånsom over for den næstældste og ventede sig noget mere af ham.

De to brødres forskellige sind og opførsel kom også tydeligt frem der-hjemme. Faderen havde svært ved at boje Peder Larsen, men over for moderen var han altid føjelig. Grete forstod sine børn bedre, end Jens gjorde. Hun havde også deres fortrolighed og talte med dem om ~~deres~~ *deres* sønnen og *glæde*. Han var optaget af at få dem lært at ~~hælle~~ *hælle* noget og af, at de

kunne få kundskaber.

Grete forstod nok, at hendes ældste søn havde dannet som en hård skal omkring et følsomt sind, og hun evnede at trænge ind til dette sind. Det var lettere at lade ham gå og skotte sig selv, som han tilsyneladende helst ville, og så kun snakke fortroligt med den nemme næstældste. Men hun skønnede, at Peder Larsen fristedes til at blive misundelig på broderen; derfor var hun omhyggelig med ikke at gøre forskel.

Ved arbejdet i stalden og på marken havde Peder Larsen sig let over for den anden Peder. - Drengene begyndte tidligt at hjælpe til. Da Peder Mortensen kun var 9 år, blev han en forårsdag sat til at harve. Hans fader såede byg, og drengen skulle harve den ned. Med hurtige håndkæst og raske skridt gik Jens over marken. Når han såede, var hans bevægelser og gang altid hurtigere end de flestes, men den dag var de næsten forjagede. Der var kommet en byge, og sorte skyer trak sammen i sydvest. Jeg vil nu nå at så den mark til, før det bliver regnvejr, tænkte han. Ellers skal den harves op igen, og hvem ved, hvornår det igen giver tørvejr.

Bag harven gik den lille Peder - frem og tilbage, frem og tilbage ad de lange agre. Det var som hestene kunne mærke travlhed, sådan skridtede de ud. Måske havde han hidset dem op til at begynde med. Det så rask ud at køre hurtigt med redskaberne, og Peder ville gerne have ord for at være kvik, ville i det hele taget gerne beundres og roses. Men mulden var blød efter harven, så fædderne sank i for hvert skridt; og jorden var lidt fugtig efter bygen, så den hængte ved de tunge med jernringe besåede træsko. Peder blev træt, meget træt, så træt, at han syntes han ikke kunne mere. Næste gang A kommer forbi fader, vil A sige det til ham, bestemt han flere gange, men hver gang gik han alligevel forbi uden at sige noget. Han turde ikke. Omsider blev det ham dog for svært. Han standsede hestene ud for faderen og sagde:

"Fader, A kan ikke længere. A er så træt, så træt. A er lige ved at falde om."

"Hvad siger du dreng?" Faderen standsede og så helt bestyrtet ud. "Kan du ikke mere? A troede, du var en stor dreng. - Jo vist kan du da mere. Kil du bare på igen. Vi skal være færdige, inden det begynder at regne."

Faderen hyppede selv hestene igang igen, og Peder Mortensen

harvede videre. -

Bondearbejdet passede i det hele taget ikke rigtig den yngste af de to Pedere. Men det tænkte hverken han selv eller andre på, da han var i 9-10 års alderen. Bønder skulle alle sønnerne være. Hvad ellers? Skolegangen skulle jo ikke give nogen af dem lyst til at blive lærere.

Alligevel legede børnene på Bavnegård tit at "holde skole". Det var mest Peder Mortensen, der fik de andre med til det. Peder Larsen sagde dog altid nej til hans opfordring, men de mindre brødre og måske Sidsel var villige. Det var en selvfølge, at Peder Mortensen skulle være læreren under legen. Man satte de andre i gang med skrivning eller regning og gik så selv op og ned ad gulvet med en bog i den ene hånd og en tang i den anden. Så følte han sig stor og overlegen.

De andre lagde mærke til hans lyst til at spille en rolle og blive boundret. Vigtigere kaldte de ham, og så blev der slagsmål.

Skulle tjenestepigen se efter bøtterne, og der blev uenighed mellem dem, gik hun ud fra, at Peder Mortensen havde givet anledning.

"Det er vel sagtens dig, din Bralhans, der er skyld i det," sagde hun. "Du vil altid kommandere."

"Der har vi pinnede den bette degn," sagde Morten, hvis han vovede sig ud til ham. "Nu må du ski passe på, at du ikke får dine fingre beskidte."

Morten havde opdaget hans ulyst til landbrugsarbejdet.

Hans fader sagde ingen ting til de andres skover. Han var snarere ved at komme med bemærkninger, der gik i samme retning. Den tykke dreng, kaldte han ham.

Peder Larsen kaldte ham altid "bette Per", og de andre fik den samme skik, for på den måde at skelne mellem de to brødre.

Men dette navn sårede Peder Mortensen, og hans moder kaldte ham det aldrig. Til hende tyede han, når de andre drillede og var efter ham. Hun forstod ham og forstod at trøste ham:

"Du skal se, du skal nok blive til noget, når du bliver stor. Du er en god dreng, og det er det vigtigste."

Ja, en god dreng ville han gerne være, så hans moder kunne blive ved at være glad ved ham. Men han ville også gerne blive til noget. Hvordan skulle det gå til?

Da han var 12 år, åbnede sig en udvej, som ingen havde tænkt på.

Peder Larsen var blevet konfirmeret. Han havde gået til forberedelse hos Flades ny sognepræst, pastor Vesterboe. Sidsel nåede lige at blive konfirmeret af pastor Lyngge, som i 1854 flyttede til et andet embede på Lørs. Han havde været præst i sognet i 16 år. Der var ingen, som havde haft noget imod den fine og elskværdige mand, efterhånden ikke engang lærer Henrichsen. Men han havde ikke blandet sig ret meget med sognets beboere.

Pastor Vesterboe kendte ingen i Flade noget nærmere til, da Peder Larsen i 1855 gik til præst. Men kunne man tro hans og de andre konfirmanders ord, var der noget underligt ved ham. Det var som hans fantasi rent tog magten fra ham, når han fortalte om sit tidligere liv. I 2 år havde han været missionær på Grønland, og det var især om denne periode, han holdt sig med de mest eventyrlige beretninger. Kort tid før konfirmationen sagde han en dag til børnene:

"Nu har jeg konfirmeret så og så mange børn, men kun to er færet vild, og dem har jeg skrevet til og fået omvendt."

I virkeligheden havde han kun været præst i to år, før han kom til Flade, og det var som hjælpepræst.

Peder Larsen var lykkelig over, at alt hvad der hed skole og undervisning nu var forbi, men han fik ikke lov til at slippe fri. Meget havde han jo ikke fået lært, og hans fader var bekymret derover. Da kom Jens Bukh en dag til at læse i avisens, at der var oprettet en "højere bondeskole" ovre i Salling. På den kunne drenge, som var konfirmeret, komme og få oget deres kundskaber og tilmed blive oplært i almindelig dannelse. Der blev givet undervisning i almindelige skolefag, men også i fag som matematik og fremmede sprog.

Da Jens læste om den skole, bestemte han sig straks til at sende sin ældste søn dertil.

Drenge blev ikke selv spurgt, og da han fik beslutningen et vide, blev han så ulykkelig, at han var nær ved at græde. Men han gjorde det ikke. Hans lyse forhåbninger om et frit liv ved bondearbejde hjemme eller et andet sted var bristet. Det var hårdt nok at tage. Men modet beholdt han: han skulle nok komme igennem det også eller - finde vej ved siden af.

Grete ville gerne have skånet sin store dreng for et

fortsætte med en skolegang, der var ham imod, og som hun kunne se, han ikke egnede sig til. Hun sagde det også til sin mand, men han holdt fast ved sit.

"En god opdragelse er den bedste arv, man kan give sine børn," sagde han og så bestemt ud. "Og til en god opdragelse hører en god lærdom," føjede han til. "Peder Larsen har lært for lidt i skolen, fordi han er stadig og stadig lå i krig med Henrichsen. Når han får andre lærere, så skal du se, det kommer til at gå meget bedre. Måske har han også godt af at komme hjemmefra."

Peder Larsen rejste over på bondeskolen. Men 8 dage efter stod han atter i Ravnegårds stuer. På den skole ville han ikke være, erklærede han. Man kunne ingen ting lære der, påstod han. Det hele lå over hans fatteevne. At han også længtes pinefuldt efter sit hjem og den derhjemme, tav han om.

Hans fader vidste ikke, hvad han skulle stille op med den sag. Det var imod hans grundsætninger at bøje sig for en sådan egenrådighed. Da gav Grete ham et råd, som han ikke havde ventet: tal med Henrichsen.

Det gjorde han; og Henrichsen vidste virkelig råd. Han forstod, at Jens ikke alene var bekymret på grund af drengen, men tillige fandt, der blev gjort skolen uret, når en elev sådan forlod den straks efter skoletidens begyndelse.

"Send den anden Peder over på den skole," foreslog Henrichsen. "Det er lige noget for ham."

Jens var ikke straks med på den udvej:

"En 12 års dreng - er det også noget for ham?"

"Det skal nok gå. Han er ligeså voksen som en 14 årig."

Da Jens nævnedes planen for Peder Mortensen, var han straks rede.

"Kan en rejse med det samme?" spurgte han ivrig.

Det skulle han netop; og fuld af forventning drog han af sted.

Forstanderen tog vel imod ham og stillede sig forstående til denne løsning af problemet med den tomme plads. De andre elever, der var ældre og allerede var fortrolige med skolelivet, behandlede ham med nogen overlegenhed. Man lagde knap nok mærke til det, så optaget var han af alt det ny og så stolt af de mange bøger, han fik udleveret og skulle til at læse.

Han længtes heller ikke hjem, følte snarere en befrielse ved at komme hjemme fra.

Undervisningen havde sine mangler, men det tænkte han ikke på - kun på, at den var bedre end den, han var vant til. Her var ingen trusler om prygl, ikke engang skænd, når man passede sine ting. Og det gjorde han.

De nye fag optog ham stærkt, visir tegning og landmåling. Når han med lange støvler på og med landmålerstokken i hånden færdedes på mærken sammen med de næsten voksne kammerater, var han ikke "bette Per", men følte det, som var han allerede blevet til noget.

Da det første års skoleophold var forbi, kom han hjem for at gå til præst og blive konfirmeret. Derefter rejste han igen til Salling og var et halvt år på den samme skole.

Peder Larsen havde på en måde haft godt af de 8 dages skoleophold. Alt derhjemme var kommet til at stå for ham i et nyt og bedre lys. Der var godt at være på Bavnegård, følte han: faderen og han kom i et bedre forhold til hinanden, og da Peder Mortensen var hjemme fra, følte han sig rigtig som storebrøder over for de små.

Børnenes farbrøder Niels var blevet gift i 1851, da altså Peder Larsen var 10 år. Niels Bukh købte en gård i Thedsø, og på Bavnegård gik man en fremmed karl og beholdt ham i de følgende år. Men arbejdet øgedes, så der var god brug for drengenes hjælp, også for den 15 årige Peder Larsen, der kastede sig ivrigt ind i arbejdet.

Men strengt taget kunne Peder Mortensen godt undværes for arbejdets skyld, da han var færdig med sit andet skoleophold. Jens overvejede den sag en tid og rådførte sig med Henrichsen. Så sagde han en dag til den hjemsendte søn:

"Det er nok bedst, du tager på seminarium. Det mener Henrichsen nok, du kan klare, - og det er jo, hvad du har lyst til."

Jens tvivlede slet ikke på, at den plan var efter sønnens hovede, så han blev overrasket og noget skuffet, da det viste sig ikke at være tilfældet. Peder Mortensen havde ^{for} dårlige erfaringer fra sin skolegang i Flade skole, til at han havde lyst til at få en stilling som Henrichsens. Hans moder tilskyndede ham heller ikke til at tage på seminarium. Hendes tanker om denne søns fremtid var begyndt at gå i en noget anden retning.

Feder Kortensen kunne også godt lide at vise den derhjemme, at han nok kunne magte bondearbejdet og ikke var bange for at tage fat på det. Han ville helst blive hjemme en tid endnu. Og sådan blev det.

Drenge og drengestreger.

Der kom flere småfolk til huse på Zavnegård, og det var drenge Morten blev født i 1850, Kristen det næste år, og Niels i 1853.

Da Peder Mortensen var kommet hjem efter det sidste ophold på bondeskolen, var hele familien - fader, moder og 9 børn - samlet et par års tid. Da kunne de undvære den fremmede karl, og daglejeren Morten var der kun i hosten. Peder Mortensen tog del i arbejdet som de andre og blev ikke skånet. Den ældre broder kunne ikke helt få bugt med sin mindrevardsfølelse over for ham og tålte ikke godt, at den "studerte søn", som han kaldte ham, på grund af sin viden blev fremhævet eller sat som leder af et arbejde. Skete det, var han der med det samme med krav om at få sin ret som den, der var tre år ældre end "bette Per". Peder Larsen stod stejlt på sin ret; men han så det også som sin opgave at sørge for, at enhver af de mindre søskende fik sin ret over for de andre. Sådan blev hans retssans tidligt vækt, og han mistede den aldrig.

Men trods storebrors indgriben og trods en tydelig søskendekærlighed var konflikter og klanmerier ikke sjældne. Enkelte af brødrene var urolige af natur, flere af dem var drillerylstne, og alle var selvhævdende, stejle og sårbare. Humøret var for det meste strålende i drengetiden, hos Lars ytrede det sig som overstadig kåthed. Men efter konfirmationsalderen meldte alvoren sig hos dem alle, og den blev i perioder til humorsyge, måske sortsyn og dybt nedtrykthed.

Den stille og milde Sidsel kunne for det meste med nogle få ord bringe de krigeriske gemytter til ro. Men ^{blev} skanderierne for højrestede eller udviklede de sig til slagsmål, måtte moderen træde til. Blot hun viste sig i stuen eller køkkenet, hvor nu råbet og larmen kom fra, blev der stille. Hun skæmte ikke, skæmte den højt og roligt med en rolig bemærkning som: "Men I nu forlignes, drenge. Der kommer nok den tid, da der bliver vej mellem jer." Og sådan blev det.

Den stille og milde Sidsel kunne for det meste med nogle få ord bringe de krigeriske gemytter til ro. Men blev skanderierne for højrestede eller udviklede de sig til slagsmål, måtte moderen træde til. Blot hun viste sig i stuen eller køkkenet, hvor nu råbet og larmen kom fra, blev der stille. Hun skæmte ikke, skæmte den højt og roligt med en rolig bemærkning som: "Men I nu forlignes, drenge. Der kommer nok den tid, da der bliver vej mellem jer." Og sådan blev det.

skændtes eller slores eller blot larmede, og så var hans irettesættende ord ikke så vel betænkte og havde ikke stor virkning. Men undgik han at blive irriteret, kunne han finde sig i meget, more sig over deres drøngestreges og endda tage del i dem. Han kunne godt lide, når de tumlede sig i leg en sommeraften uden for gården - i regelen på brinken syd for laden og - sammen med andre unge - sprang buk, tog brydetag eller konkurrerede i højde- og længdespring.

En helt original leg hørte til på Bavnegård. - Blandt de nye afgrøder, Jens Bukh havde læst om og var slået ind på var raps, og til behandling af rapsfrøene hørte et meget stort sejl. På dette blev en af de mindste anbragt, mens de andre tog fat i hjørner og kanten af det. Så begyndte de i takt at rykke i sejlet, og nogle mindre, vuggende ryk, som blev kraftigere og kraftigere, efterfulgtes på kommando - og det kunne godt være faderen, der kommanderede - af et meget hurtigt og kraftigt, som fik den lille på sejlet til at fare himmelhøjt til vejrs. Det skete, at han kom så højt, at han kunne se over ladens tagrygning og ned på gårdspladsen. Kunsten var så for den flyvende at lande på benene igen og for de andre at undgå, at han faldt uden for sejlet.

Legen var ikke helt uden fare for de mindste, og Grete yndede den ikke og ville aldrig se på den. Det kunne også knibe at få en af de mindste til at melde sig frivilligt. Derfor var det heldigt, at Morten havde en søn - Lars Kristian hed han - der var på alder med de mellemste af brødrene, men ligeså let som de mindste. Han opholdt sig den meste tid på Bavnegård, og han følte det som en stor anerkendelse, når han blev taget med i legen. Han var egnet til flyveturen og meldte sig gladeligt så tit, det skulle være.

Den leg blev drengene på Bavnegård aldrig ked af at lege. Men lidt anstrengende var den. Det var de fleste andre lege også. Men selv om brødrene havde arbejdet hårdt om dagen, folte de sig sjældent trætte om aftenen - eller de tænkte ikke på, at de var det. De fleste af dem var sunde og stærke. Kun Kristian og Morten var svagelige; så de nøjedes med at være tilskuere til de lege, hvor der krævedes muskelkraft, hvis de ikke blev inde ved moder.

Sammen med lille Niels opholdt Kristian og Morten sig meget hos moderen. Grete var især bekymret for Morten. Han var

usædvanlig lille, da han blev født, og svag tillige, så alle troede, at han snart ville dø. Hans faster Kirsten fra Alsted var hans gudmoder, og da hun ved dåben - som skik var - medbragte en dragt til barnet, kunne Grete godt se, at den var syet som ligtøj. Da kom hun til at græde, og vred blev hun også.

Hun samlede al sin omhu om Morten, passede og plejede og vågede over ham. Når Jens læste landbrugsskrifter eller syslede med kommunens anliggender, studerede hun, hvad hun kunne få fat på om småbørns pleje. Det lykkedes hende også at redde Morten fra at dø. Men forkælet blev han, sin moders dreng, der hængte hende i skørterne og vænnede sig til at hjælpe hende i huset. Hun satte ham til forskellige sysler, som han kunne magte. Han vendt garn for hende og lærte også at strikke uldtrøjer og strømper, og han blev sat til at binde børster og flette kurve af pil. Da han var 12-14 år blev han dygtig til at skære smukke mønstre i låg til syslrin og i billedrammer. - Morten var flittig og ivrig med sit, føjelig og hjælpsom var han også, så hans store søskende hjalp moderen med at forkæle ham.

Kristen fejlede ingenting ved fødselen. Men alle børnesygdomme faldt på ham. Da han havde haft mæslinger, fik han dårlig hals og gik med en slen hoste. Jens og Grete frygtede for, at han skulle få den slenme brystsyge, og sammen med Mortens svaghed lå Kristens sygdom som et tryk over hjemmet.

Blendt børnene følte Sidsel det mest. Hun var så betænksom og så reffølelse over for de andre. Hun hjalp jo også sin moder med at passe og beskæftige de mindste, og især var det blevet hendes opgave at tage sig af Kristen. Han flyttede ind til hende i hendes lille værelse og sov hos hende om natten. Hans hoste hindrede hende tit i at sove, men så var forældrene fri for at blive forstyrret, og moderen havde mere end nok med at passe Morten og Niels.

Det var ikke muligt for de store drenge at tage ret nogen del i de voksnes angstelse over de skrantende brødre. De voksne i hjemmet var foruden forældrene Sidsel. Skønt Peder Larsen kun var et år yngre end søsteren, sluttede han sig mere til de yngre brødre, ikke mindst til Poul, Lars og Jens. Når disse tre kom fra skole og havde fået lidt mad, løb de straks ud i stalden og marken, hvor der de også for det meste var noget, de skulle hjælpe til med. Befriede fra skoletvungen tog de fat med godt humør. Poul og allermost Jens var af de stilfærdige

i sokskendeflokken. Men lune og humor havde de. Lars var uroen i hjemmet, altid oplagt til løjer og skæmt og den, der satte den slags i scene.

Når de sad sammen en vinteraften eller måske var gået tidligt i seng i det fælles sovekammer, var det tit Poul, der underholdt. Han gav de andre skæntegåden o.lign. for. Han kunne huske alle de morsomme historier og vittige bemærkninger, han havde hørt eller læst, og når han gengav dem, blev de for det meste morsommere end før. De andre var revnefærdige af grin, selv fortrak han ikke en mine. Sange og viser huskede han udenad, og når lejlighed gaves, rimede han selv.

Hvis Morten om aftenen sad med sit smittearbejde, fik Poul også somme tider fat på en kniv og et stykke træ. Morten havde fået undervisning i sognets snitteskole, men Poul byggede kun på sine medfødte anlag og sin fantasi. Han savode og skar fantastiske dyr, eller han lavede legetøj til de små, mest sammenheftede figurer af ståltråd, som han gav dem som opgave at skille ad.

Under de egentlige drengeløjer var det Lars, der førte an. Humøret lyste ud af hans frejdige ansigt. Det var som de kvikke og rammende bemærkninger altid sad på spring på hans læber. Hans holdning var rank, og hans bevægelser var hurtige. Hans brødre beundrede ham, mens både Sidsel og Grete søgte at dæmpe hans fremfusende væremåde.

"Lars - Lars dog!" sagde hans moder og rystede på hovedet.

I grunden glædede hun sig over hans frejdige væsen. Hun frygtede, at hendes tunge sind skulle arves af børnene, og at hendes alvorlige livssyn skulle virke på de andres livsglæde som regn på et hål. Hun mente at spore noget sådant hos de to mindste og måske også hos Jens.

Han var den lille, når det raske firklover - Peder Larsen, Poul, Lars og Jens - færdedes i marken. Han traskede bag efter de andre og prøvede at gøre det samme som de, fandt sig i, at han kom langt bag efter, og at de overså ham, langsom og godmodig, som han var, uden noget initiativ selv.

Hos Sidsel sporede Grete tydeligt Klitgård-sindet, hvilket bevirkede at de to kvinder helt forstod hinanden og kunne tale sammen, næsten som de var jævnaldrende.

Jens Bukh forstod derimod ikke helt sit ældste barn og navnlig ikke, efter som hun voksede til. Det var som kendte han

ikke sig selv i hende. Da hun som 23 årig skulle blomstre i ungdommelig kraft og ynde, blev hun bleg, og et slør af stille vemod lagde sig omkring hendes skikkelse.

De tre mindste var sidst i 60erne endnu ikke ret kommet ind i deres faders verden. Sådan værgede han sig ubevidst mod sorgen over de to skrøbelige drenge. Men de fem andre var hans stolthed. Han så sig dagligt glad i dem - enten de så sad ved det lange bord i daglig- og spisestuen og med god appetit forsynede sig med den rigelige mad, eller de tumlede sig kåde som lam på toften eller hjalp ham med arbejdet.

Hans erklærede vilje var at holde lige meget af alle sine børn. Han så ingen forskel gøre, sagde han udtrykkelig - måske fordi han netop følte en fristelse dertil. Talt fald lod de andre drenge sig en gang imellem mærke med, at Lars kunne få lov til alting og kunne drive lejerne særlig vidt, uden at den faderlige vrede blussede op. Det kunne den let gøre - ind imellem var det på skramt. Arbejdet gled bedre, når Jens "gjorde sig vred".

Der var ikke helt ud samme orden på Lavngård, som Grete var vant til fra Klitgård. Grete sagde at bøde derpå, men uden held på Jens's område. - En sommereftersiddag, mens hele flickken endnu var hjemme, skulle der rives hø sammen. Jens havde regnet med, at det kunne vente til næste dag, men solen havde vejet uventet stærkt, og hen mod aften opdagede han, at det var tjenligt. Dagen efter kunne han og de to ældste stakke høet, mens de andre var i skole.

Jens skulle have kærerne hjem til malkning og have ungtraktuerne vandet, så de fem drenge måtte ordne mærkearbejdet. - Men hvor var riverne? Man ledte her, og man ledte der; det tog tid, og resultatet var ikke tilfredsstillende. Peder Larsen spurgte faderen, der altid blev ærgerlig, når redskaberne ikke kunne findes, fordi han godt vidste, at hans manglende ordenssans var årsagen. Man råbte irriteret fra stalden:

"Kan I da ikke finde de river - de ligger jo, så de ikke kan gå for dem."

Øjeblikkelig var Lars der med et svar:

"Å kan I ikke lige hjælpe fader over de river!"

Alle lo, også Jens, riverne blev fundet, og hørivningen foregik i en cyrenet stemning. De fortsatte langt ud på den lune og lyse aften. Men de var godt tjenlige til deres moders

mælkegrød, da de - stadig lattermilde - sad ved madverbordet.

Faderen var førstemand om morgenen og kaldte selv på sønnerne. Men så krævede han tid og ro til en middagssøvn. De andre holdt også middagshvil; de ældste af børnene lagde sig på sengen, de yngste dryssede rundt eller legede. En dag satte Jens drengene til at trække studene ud og røre dem, mens de andre hvilede. Man havde også begyndt at holde staldstude på Bøvnegård, men endnu kun to. Drengene var ikke helt tilfredse med, at middagspausen skulle bruges til en slags arbejde, og Lars fandt derfor på en udvej, så arbejdet blev til log. Man lagde hestenes seletøj med tømme og det hele på de store dyr, fik dem spændt for et par halvvoгне - fire hjul, men ingen sidefjal - og kørte så rundt på gårdspladsens brolægning.

Det foregik under megen støj, og det varede ikke længe, før faderen åbnede sovekammervinduet og råbte:

"Kan vi ikke blive fri for den spektakel?"

"Jo," svarede Lars og satte studene i trav ud af gården, om på vejen og ad Gullerup til. Studene følte sig fri fra stalddens fængsel og grebes af kåthed, de satte farten op, og husken havde ingen mulighed for at dæmpe den, selv om han trak i tæmperne af alle kræfter. Den ville fart førte til, at de to vogndele skiltes ad, Lars blev siddende tilbage på den bagerste del, og studene løb med den forreste, som de også snart slap fri fra. Lars fik dem dog fanget igen og trak dem ind i stalden. Bag efter måtte brødrene hjælpe ham at få vognen bjerget hjem.

Når høsten kom, var der fuldt op at gøre for hele familien - og daglejeren Morten, som få hjælp til. Man havde tre leer igang. Faderen - eller i hans fravær hos kærne Morten - gik foran, dernæst Peder Larsen og sidst Peder Mortensen. Moderen måtte tit ud og hjælpe til - så bandt hun op efter sin mand eller Morten - men Sidsel og drengene kunne også klare opbindingen selv; kneb det for de yngste at følge med, måtte to hjælpes ad. Det var strengt arbejde, sveden kom frem, men humøret var ekstra højt i høsttiden. Havde man brug for en humørspreder, var Lars altid parat.

De gamle hestskikke blev nøje overholdt. Den dag, det sidste korn blev høstet, kom Grete eller Sidsel hen på eftermiddagen med øbleskiver. Jens og Morten drak den dag ekstra af gammelds, så de blev lystige og snakkesalige. Når det sidste neg var bundet, slog hestkarlene med deres strygejern på le-

bladet, og samtidig skulle en af kvinderne igen møde med be-
værtning. - Om aftenen ventede der også noget ekstra til af-
tensmæden.

Kornet blev kørt ind i laden gennem en port i gavlen, så
læssene måtte nøje afpasses efter portens højde. Var et læs
blevet rigelig højt, blev der ingen plads til husken. Når det
var Lars, der tog mod negene på vognen, morede det ham at gøre
læssene så høje som muligt. Men en gang gik det galt: der blev
ingen plads til ham, da lasset skulle gennem porten. Da han
opdagede det, lod han sig i en fart glide ned på vognstangen
og sprang derfra op på den ene host. Faderen stod og så på
det. Han var netop i mindre godt lune og snærrede:

"Hvad skal det forestille?"

Svaret fra Lars kom prompte:

"Artilleri!"

Så var Jens i humør igen.

Efterhånden som alle markerne var blevet mærglet og drænet,
og da besætningen blev større og derfor gødningen rigeligere,
kunne de store kornafgrøder ikke rummes i laden. Så satte man
det i stakke syd for laden. Lars kunne lide at være på stak-
ken. En gang da den sidste stak skulle sættes, viste det sig,
at dens omfang var blevet for lille fra bunden af, så man i
stedet for måtte gå i højden, hvad Lars var meget villig til.

"Du kan se, de trækker hestene ud nede i gården," med-
delte han Eder Larsen, som forkede negene op. Han kunne altså
se over laden og ned på gårdspladsen. Men han blev ved at ta-
ge imod negene, som blev kastet op til ham, og man arbejdede
en tid i stilhed. Så kom der en ny melding:

"Du kan se, de sejler over nede ved Vilssund!"

Dertil var en mils vej, og imellem lå de høje Sundby bak-
ker!

Når høsten var helt afsluttet, blev det fejret ved et lil-
le smisebilde, hvor også Morten og hans kone og børn var med.

Poul og Lars led sig ikke forstrække og lue af lærer Hen-
richsen. Især tog Lars ham og forresten hele skolegangen fra
den humoristiske side. I frikvartererne var han for det meste
anfører i legene. De andre drenge gav ham øgenavnet Lazarus
(Lars udtales på Mors L-a-a-s) hvilket ikke betød, at han var
ilde lidt, tværtimod, for hans kammerater forstod nok, at han
med sine godmodige løjer skabte et blidere klima i skolen for

dem alle, hvilket ikke mindst kom den yngre broder Jens til gode. Han var mere tilbageholdende end de to andre.

Skolebygningen var stadig ikke i den bedste stand. Bl.a. var taget utæt, og en dag, da det regnede stærkt, dryppede vandet fra loftet ned på børnene. Mens Henrichsen havde forladt skolestuen - gennem den omstricte dør - greb Lars hans kones forklare, som hun havde glemt på en bank under morgengrøningen, og tørrede loftet tørt med det, hvorefter han gik med det bag tørvekassen.

Da Henrichsen kom tilbage, havde han netop fået besked om at bringe sin kone forklaret og spurgte efter, hvor det var.

"Det har Legerus taget," oplyste Lars med den uskyldigste mine. De andre børn eksploderede af latter. Men Henrichsen, der ikke kendte øgenavnet, nåede, blev usikker og gik ikke videre med forhøret.

I året 1856 - det var det år, Peder Larsen blev sendt på den højere bondeskole, og det år, da Jens var 9 år - skete det vigtige for familien på Bavnegård og for hele Flade sogn, at Henrichsen tog sin afsked. Det var ikke på grund af alderdom, da han kun var 57 år gammel. Men under påvirkning af Søren Kierkegaard havde han skrevet skrappe ting mod den danske kirkeordning, mod den skik at ofre til præsten og degnen i kirken ved bryllupper og ved de store højtider, mod nadverens form og - hvad det var allerfarligst - mod barnedåben.

Mens præster og lærere holdt ikke af at få offerpengene afskaffet, og Biskoppen gjorde forberedelser til at afskedige den katolske lærer især for hans angreb på barnedåben. Han foretrak da selv at søge sin afsked.

Grete åndede lettet op. I de seneste år havde det ikke så meget været degnens brutale adfærd, men mere hans angreb på afgørende punkter i den kristne tro, der havde pint hende. Jens havde forsvaret Henrichsen, fordi han på flere måder var en foregangsmand som lærer. Han lod børnene gå mere i skole end andre lærere, og han underviste dem i fag, som var ukendt i andre børneskoler, f.eks. verdenshistorie, naturlære og agerbrugslære. Men Jens måtte mere og mere give Grete ret i hendes angstelse angående Henrichsens kristendomsundervisning, både fordi læreren mod årene udtalte sig mere skarpt og yderliggående, men også fordi Jens fik en fastere og mere personlig opfattelse i kristelig henseende,

Da Henrichsen gik af og flyttede over til en søn på Tur, overtog pastor Vesterboe en kort tid religionsundervisningen i skolen, indtil den ny lærer ankom. Han hed Martin Yde og var fra Thy.

Der kom med ham en helt anden tone over skololivet, en lysere og venligere tone. Blandt Gretes og Jens's børn nød især den 9-årige Jens' datter. For Morten og Kristen var det et stort gode, at de kunne begynde deres skolegang ved en lærer med evne til at forstå de mindre børn og omgås dem med venlighed. Grete havde i Henrichsens tid gået med angstelse for, hvordan det dog skulle gå, når de to svagelige og noget forsagte drenge skulle begynde deres skolegang. Nu var den sorg slukket.

Men en langt større kom til. Kristen havde kun lige begyndt i skolen, da han blev mere syg. Han hostede næsten uafbrudt, tabte helt appetitten og døde efter få måneders forløb.

Lærer Yde blev kun i Flåde i 3 år. Da fik man en endnu bedre lærer, som blev der i mange år. Grete og Jens var lykkelige over, at der nu, hvad skolegang angik, var blevet så gode forhold. - Men Præsten, pastor Vesterboe, som var kommet til sognet et par år før Henrichsens afgang, gik det ikke så godt med. Hans sindsforvirring viste sig ved flere lejligheder. Hans forlyndelse tilfredsstillede ikke familien på Ravnegård, og Grete havde mange tunge opvejelser i den anledning.

Mere lys og dybere mørke.

I 1860 var Jens Bulh 45 år gammel. Han var da i sin fulde kraft, og hans virkelyst og arbejdssevne var stor.

På selve gården gennemførte han stadig fremskridt. Ikke mindst tumlede han med spørgsmålet om at behandle mælken, så den blev hurtigt afkolet og derfor kunne give mere fløde og bedre smør. På det område var Grete ligeså virksom som han.

Hans anseelse i sognet voksede. I 1861 blev han formand for sogneforstanderskabet eller sognerådet, som det nu blev kaldt; det var han i 7 år.

I den tid kom han i nært samarbejde med den ny lærer, Pads Chr. Søndergård. Det år, han kom til sognet, var det at lille Kristen døde, og han tog hjertelig del i forældrenes sorg. Året efter - i 1860 - døde hans hustru, og så var det Gretes og Jens's tur til at vise deltagelse. Det blev til et nært venskab mellem læreren og ægteparret på Bavnegård.

Lærer Søndergård havde to små drenge, Anton og Kristian, som Grete tog sig meget af. De var jævnaldrende med Morten og Niels, og på Bavnegård var der altid hjertelum og kuslum for børn og unge. Gretes myndige, men blide hånd sik samværet mellem børnene til at forløbe venskabeligt. Især sluttede Kristian og Niels sig sammen; så det gik let for den yngste Bavnegårdsson at få begyndt på skolegangen.

Søndergård holdt skole på en meget fri og fornøjelig måde, og han brugte fortællingen meget i sin undervisning. Han var grundtvigsk, og under samtaler med de ældre i sognet fortalte han ikke så sjældent om Grundtvig, hvad Jens Bulh lyttede til med stor interesse.

Når Søndergård samlede andre yngre lærere på egnen til møder for at drøfte skole- og undervisningsspørgsmål, da indbød han - som den eneste ikke-lærer - Jens til at være med. Ved sådanne drøftelser var bonden lutter æren, hans forståelse for oplysningens betydning voksede, og han begyndte tillige at forstå, at det ikke var Henrichsens udenlandske lærerestre, som viste den rette vej på det område. Det var Grundtvig.

På samme tid begyndte man i hjemmet at holde et blad, der hed "Budstikken", et blad, der gav besked om Grundtvig og om

hans syn på oplysning og forevrigt på andre vigtige livsspørgsmål. Det var Grete, som gennem sin familie og venner var blevet opmærksom på bladet, som også Søndergård kendte. Men når Peder Mortensen læste højt af det om aftenen, lyttede Jens lige så interesseret som hun.

Provst Sørensen og lærer Algreen var rejst fra Solbjerg; men den kreds, de havde samlet, holdt stadig sammen. Lærer Ovesen var flyttet til sognet og var den ledende.

Grete og Jens bevarede nogen forbindelse med disse folk og hørte nu stadig Grundtvigs navn nævne af dem. Man fortalte, at det var en følge af hans virke, når sognebåndet var blevet løst i 1855, så folk, der ikke kunne finde den rette opbygelse ved at gå i kirke i deres eget sogn, kunne søge til en præst i et andet - løse sognebånd til ham. Mange af forsamlingsfolkene havde allerede i provst Sørensens tid været med til at ansøge stænderforsamlingen i Roskilde om en sådan form for kirkelig frihed, og da loven kom, løste en hel del af dem sognebånd til den grundtvigske pastor Frandsen i Tødsø-Årslev. - Enkelte forsamlingsfolk fra den østlige del af Midtmors søgte til Algreen, som havde taget præsteuddannelse og netop i 1855 kom til Nykøbing som kapellan.

Men det var for langt at køre fra Flade til Årslev eller Nykøbing for at komme i kirke. Efter nogen betænkningstid løste Grete og Jens sognebånd til pastor Ingerslev i Skarum. Man havde de lært at kende gennem Jens's søster Kirsten og syntes godt om.

Grundtvigs navn kom også til Bavnegård i en helt anden sammenhæng, nemlig i forbindelse med højskolen. Når ordet højskole blev nævnt, spidsede Jens øren. Han var meget bekymret over den måde, de unges forlystelsesliv formede sig på. Det var ikke lykkedes for sogneforstanderskabet at bringe det i en god vænne. Hennrichsen havde tilbudt at holde aftenskole for de unge, men de modtog ikke hans tilbud. Nu havde Søndergård forseglet at samle dem, også uden rigtigt held. Det var kun de sædvanlige dansesammenkomster, der kunne tiltrække de unge, og de blev holdt i usle lokaler med stengulv og i halvmørke, da belysningen kun bestod i et par tallelys. Musikken var yderlig tarvelig; svir og slagsmål fandt fremdeles sted.

Det var forbudt de unge i Bavnegård at deltage i den slags; men forældrene vidste godt, at de voksne sønner sneg sig ud af

bagdøren og gik med, når moder og fader var gået i seng. Det var alt for tydeligt at se dagen efter.

Grete havde mange vågne nætter i den anledning. Jens havde en uklar forestilling om, at hjælpen skulle komme gennem disse grundtvigske tanker, som Christen Kold og enkelte andre havde begyndt på at praktisere: en skole for de unge, som kunne give dem oplysning og tillige sans for andet end de ydre goder og glæder. - Gretes forhåbninger gik mere klart i samme retning. Men hun ønskede foreløbig at få de voksne børn til at gå ned til de møder, som lærer Ovesen i Solbjerg og lærer Niels Peder Jespersen i Gullerup holdt.

Det lykkedes også delvis, og det blev Peder Mortensen, der begyndte. Uden at lade nogen vide det gik han en aften ned til et møde i Gullerup skole, hvor Ovesen talte.

Peder Mortensen var langt fra tilfredsstillt af det kammeratskab og de ungdomsfornejelser, han kendte fra danskestuerne. Han gik med et halvt ubevidst savn. Tillige var han begyndt at blive tynget i samvittigheden over det ungdomsliv, han førte. Til tider gråd han, når han gik ene ved sit arbejde. Til andre tider sang han i højen sky for at dølge smerten i sit indre.

Der gik mange rygter om "de hellige" og deres møder. Mange spottede dem og fortalte bl.a., at de satte brødet ind i en kold ovn og bad så til Gud, om det måtte blive bagt. Men Peder Mortensen stolede mere på sin moders varme, anbefalende ord.

Hu var han gået til et møde, og han hørte et jævnt og gripende foredrag om "den fortabte søn", og han sang hjerteligt med på salmen "Kirken er som Himmerige". Han nævnte intet om mødet hjemme, men gik snart efter ned til et nyt møde det samme sted. Den aften kom Niels Peder Jesspersen hen og hilste på ham, og de blev gode venner.

Fra da af forsvarede Peder Mortensen "de hellige", når de blev angøbet, og det blev de bl.a. af folk i hans nærmeste omgangskreds.

En aften på den tid var der ungdomsgilde hos hans farbroder Steffen. Efter at Jens Eulhs sønner var kommet, bemærkede en af de andre unge spottende:

"Har I hørt at Peder Mortensen er blevet hellig? Han går ned til møderne. Passer det ikke, Peder?"

Peder Mortensen tog det først ganske roligt:

"Jo, det er rigtig nok. Er der noget galt ved det?"

Det sagte i alt fald den anden at give det udseende af:

"Ha, ha, der kan I høre. Han siger det selv! - - Nu må du da ikke gå til legestue mere. Husk nu det Peder! Du må vel ikke engang tænde din pipe - må du?"

"Det bestemmer a da selv."

Den anden blev ved:

"Nej, det skal du dænneme ikke tro! Nej, du er pinnede nødt til at snide din pipe i tørvegraven. Det forånger "de hellige". Men hvordan var det med ham seminaristen fra Thisted? Han der var i Solbjerg en tid. A mener, de fortalte, at han brugte flere pund snustobak om ugen. Men det må jo så ikke være syndigt?"

Peder Mortensen svarede ikke. Han vedte sig fra de andre, som leende støjede op, og gik ind i en anden stue. Men han var blevet så ilde til mode, at han straks efter gik hjem.

Hans fader sad endnu oppe, da han kom, og kunne straks se, der var noget i vejen.

"Hvorfor kommer du dog allerede, Peder?" spurgte han.

Peder Mortensen fortalte det hele, og hans fader så alvorlig ud.

"Det skal du ikke tage dig nær," sagde han. "Det er da ikke noget galt, du har gjort. Lad du høre de andre snakke. Man skal ikke lade andre bestemme over sig, men bare gøre, hvad man selv mener er ret."

"Ja a mener nu, at Ovesen og Niels Peter Jespersen har ret i, hvad de siger," sagde Peder Mortensen stille.

"Mener du det, Peder?" Jens sad lidt i tanker: "Nå, mener du det? Ja - det kan såmænd godt være. Det mener din moder jo også." - - Han tav lidt. "Du skulle nu vist nok have været på seminarium, ligesom a ville, da du kom hjem fra Galling. Det er ligesom a synes, du ikke passer til at gå herhjemme. Du skal vist ud og lære noget."

Grete ville gerne at Peder Mortensen skulle på højskole hos Kold på Fyn. Det skulle hans fætter, farbror Steffens søn. Jens synes ikke om det; og da Peder Mortensen var 18 år gammel kom han på Hæsgård Landboskole på Falster.

Det første år - det var i 1862 - rejste hans fader til København for at deltage i det grundtvigske vennemøde. Grote havde tilskyndet ham, og Jens gik med et stadigt behov for at

se og opleve ny og spændende ting. Han ville også gerne med egne øren høre, hvad denne Grundtvig var for en mand, og hvad han egentlig ville.

En bihensigt med rejsen, som han ikke helt ud vedkendte sig, var, at han havde mulighed for at træffe den søn, der nu var rejst hjemme fra. Peder Mortensen tog da også til København for at hilse på sin fader og for at være med til mødet.

Denne tur til hovedstaden var en stor begivenhed i Jens Bukhs liv: at han skulle hjemme fra så længe, den lange togrejse og naturligvis mest selve mødet med de mange talere og den store forsamling af mennesker fra hele landet. Hvad der greb ham aller mest var det besøg hos Grundtvig, der udgjorde en del af mødeprogrammet. Foredragene gik over hovedet på den unge Peder Mortensen og delvis også på hans fader. Men fællessangen gik dem begge til hjertet, og helhedsindtrykket var overvældende. - Det var i en mærkelig oprørt eller opløst sindsstemning, Jens Bukh kom hjem og forsøgte at give dem derhjemme del i oplevelserne. Det tog nogen tid, inden han helt fandt sig til rette i de hjemlige forhold igen.

For Peder Mortensen var forskellen på tonen under vennemødet og det daglige skolearbejde også påfaldende. Han fik nok en del faglig viden på Hæsgård, men omgangsformen var stiv, og forholdene ufri. Han lagde mærke til, hvor stor vægt man på skolen lagde på et pant udseende og et dannet væsen, og fik sin fader til at sende sig penge til et nyt sæt tøj, da det ikke passede sig på det sted med hans almindelige vadmelstøj. Det "hjemmegjorte" sprog var det sværere at skifte; men han gjorde, hvad han kunne, både fordi det var mest velset, og fordi han selv godt kunne lide at affære sig sit bondevæsen. Han var jo i færd med at blive til noget!

Hvad der hjalp ham til alligevel at bevare sig selv var det umiddelbare og åbne i hans natur. Han havde tillid til mennesker og var altid rede til at lytte til andre og til at meddele sig til enhver. Da Chr. Berg, som på den tid var en ret ukendt skolelærer på Bøge, besøgte skolen, kom Peder Mortensen i samtale med ham, og Berg indbød den videlystne unge mand til at besøge sig.

Under dette besøg traf han Thomas Rørdam, som var præst i Stege. Også han indbød til et besøg, og Peder Mortensen var straks rede og fik da også en begivenhedsrig Stege-tur. Sammen

Med en kammerat ankom han en tidlig søndag morgen til pastor Rørdams hjem. Det var ikke han, der skulle have formiddagens gudstjeneste, men redaktøren af "Budstikken", F.E. Bojsen, der var flyttet til Stege som præst. Ved ankomsten til Rørdam fik de to unge meddelelse om, at Dannevirke var rommet uden kamp. Det gjorde et så vægtigt indtryk på alle, at gudstjenesten helt forandrede karakter. Bojsen kunne ikke prædike for bevægelse, og under et samvær i hans hjem bag efter drejede samtalen sig kun om den ulykkelige krigsbegivenhed. Man spurgte: Hvad mon Grundtvig siger?

Feder Kortensen kedede sig en del på Hæsgård; og i den triste daglige tilværelse var det en stor opruntring at få breve fra familien og fra Niels Peter Jespersen, som ikke havde glemt ham. Moderen skrev flittigt; og det var hende, der meddelte ham, at hendes fader var død.

Dette dødsfald gav Feder Kortensen en del at tænke på. Han måtte indrømme for sig selv, at han havde næret nogen uvilje mod sin morfader, vel også mere end sine søskende og da især mere end Feder Larsen. Feder Kortensen fandt, at morfaderen var for meget af en hustryran, og han kunne ikke forstå, hvorfor han altid skulle være midtpunktet ved enhver familiesammenkomst, hvor han var til stede. Man skulle hilses med lys, og han skulle sidde ved bordende eller på en anden hædersplads og altid bede borbønnen.

Hu var den gamle storbonde død, og der faldt et forsonende lys over hans skikkelse for hans barnebarn på det fjerne Følster: At han hørte en svunden tid til, kunne man dog ikke bebrejde ham. Man burde nok heller ikke bebrejde ham, at han til det sidste var sig selv og havde bevaret det ældgamle bondesind og den nedarvede bondesad frem til nutiden. Det var nok deri hans store myndighed og styrke lå.

Det var som om de bestræbelser, den unge Feder Kortensen gennem bondeskolens og landboskolens påvirkning var kommet ind på, for et afslibe og omdanne sin bondenatur mistede sin glans for ham.

En gang imellem fik han også brev fra sin kusine Else i Klitgård. Hun fortalte om, at deres gamle mormoder efter sin mands død var blevet endnu tungere i sindet. Vækkelsesbevægelsen havde ikke gjort hende gladere, snarere modsat, fordi hun i lyset af bevægelsens stærke evangeliske tale var kommet

til at se mørkere på sit eget liv. Hun syntes umuligt, at nåden kunne blive et så ringe menneske til del. - Else gjorde, hvad hun kunne for at trøste og opmuntre hende.

Feder Mortensen havde forsøgt at give Else indtryk af den fine dannelse, han var på vej ind i. T.eks. skrev han ikke, som man ellers brugte: Kære søskendebarn, men kære kusine! Det udtryk kendte Else ikke, men hun ville ikke stå tilbage for fetteren og skrev: Kære kusine! til ham igen. Så måtte han vejlede hende.

Men med slutningen af Hæsgård-tiden kunne Else fortælle ham, at hun snart skulle flytte til Flade som lærer Søndergårds hustru og stedmoder for hans to søreng. Hun var lykkelig derover, men også belykket over at måtte forlade normoderen.

Da Feder Mortensen i foråret 1864 var færdig med landbo-skoleopholdet, mente både han selv og den øvrige familie, at hans rette plads ikke mere var i barndomshjemmet. Hans fader forpagtede da en gård i Solbjerg, som han blev sat til at bestyre.

Året før var der kommet en mand til Kors, som skulle få stor betydning for søn. Det var Chr. Kofs tidligere medhjælper Anders Kristian Poulsen Dal. Han begyndte en lille friskole i Galtrup, men det var hans hensigt at få rejst en højskole, og det lykkedes også to år senere.

Feder Mortensen kom hurtigt i forbindelse med de unge kristeligt vakte lærere på egnen, og især med Poulsen Dal. Gennem samtaler med ham og foredrag af forskellige klarede det grundtvigskelivssyn sig for ham. Han fik en ro og glæde i sindet, som han ikke havde kendt før, ja han syntes alt omkring ham blev som nyt. Så fyldt med det nye syn var han, at han måtte tale om det ved enhver lejlighed og med næsten enhver, han traf.

Derhjemme var hans moder og søster de bedste tilhørere, når den ungdommelige prædikant forkyndte sit ny evangelium. Hans fader blev lidt forlegen, når han bredte sig for meget om det emne, og ville hellere høre om Poulsen Dals højskoleplaner. Den var han rede til at støtte.

Feder Larsen var på den tid dragon i Århus. Han ville nok heller ikke have brudt sig om at høre på "bette Pers" belæring. Poul derimod lyttede gerne til, hvad Feder Mortensen kunne fortælle om sine oplevelser og tanker.

Der var andre i familien og på egnen, der kun morede sig over den kun godt 20 årige bestyrers nidkærhed og talelyst. Det var næsten Kold om igen, sagde de. Men spotten standsede insenslunde Peder Mortensen, opildnede ham snarere. Nu var han jo virkelig blevet til noget: overbringer af budskabet fra Grundtvig.

Der var to stæder i familien, hvor han altid var velkommen, og hvor der var brug for ham; det var hos hans bedstemoder og hos hans faster Else.

Gamle Karen i Klitgård lå nu hele tiden til sengs. Else Jakobsen var der endnu. Da det kom til stykket, havde hun ikke kunnet bringe det over sit hjerte at forlade hende. Den yngste søn Morten Andreas havde overtaget gården, og hans gode kone ville gerne tage sig af svigermoderen, men ingen kunne erstatte Else. Hun havde arvet sine forældres milde sind, og hun levede personligt med i det kristelige røre. Når Peder Mortensen kom på besøg, førte de to samtaler, som de først og fremmest selv havde udbytte af, men som bedstemoderen meget gerne deltog i. Hun stillede sine angstelige spørgsmål, som de frimodige unge søgte at besvare på en sådan måde, at hendes sarvittighedsuro mildnedes.

Grete og Jens kørte i den tid ofte til Klitgård, og så tit det var muligt, havde de lærer Søndergård med.

I 1867 døde Karen Pedersen. - Kort tid efter blev Else gift og flyttede ind i Flade skole.

Hos Else og Kristen Bovbjerg i Fårtoft var der også sygdom til huse. Deres yngste barn, drengen Anders, var syg. Hans sygdom lignede Kristens; tæring kaldte man den.

Else Bovbjerg var en frisk og sjorv kone, hjemmet var livligt, og Peder Mortensen havde altid holdt af at besøge det. Nu kom han der for at tale med den lille Anders om hans forhold til Gud. Drengens moder var da altid en meget opmærksom tilhører, og hun fik på den måde kendskab til det lyse grundtvigske trossyn. Else blev først angstelig ved dette: gik det virkelig an at tale så frimodig og sikker om dåbens frelsende magt?

Hun blandede sig i samtale mellem drengen og den unge:

"Du er ung og selvsikker, Peder. Hvordan tør du stole så bestemt på et lille barns og gudmoderens ja til det, du kalder dåbens magt. Nu er du snart en gammel kone, og du er aldrig

kommet videre i den sag end til at sige - a vil gerne, men a kan ikke."

"Ja, men kære faster Else," sagde Peder Mortensen, "du går da vist ud fra, at din tro er noget, du skal give Gud, for at få ham til at give dig noget andet til gengæld. Men det er helt forkert. Det er Gud, der begynder i dåben, og det er han, der giver os troen og - og, ja og det evige liv."

Men Else blev ved sit:

"Ja da ved a da, at vi skal forsage Djævelen og hans gerninger. Men a kan ikke, hvor gerne a end ville."

"Hvor gerne du end ville, siger du. Du vil så helst være fri for Djævelen og alle hans gerninger og alt hans væsen."

"Ja, det ved da Gud a vil bette Peder," udbroød Else i stor bevægelse.

"Ja men det er jo netop det, der kaldes at forsage. Og når vi så kender vor afmægt og vender os til vor fader i Himlen og bekender vor tro på ham og på hans søn og på Helligånden, så kan og vil Gud hjælpe os ind i hans dejlige Paradis. - Forsage og tro - det kommer det an på, og det kan et barn som Anders næsten bedre end en voksen."

Else kom ikke med flere indvendinger. Hun sad en tid og så på Anders, der sad i en sofa med tapper om sig, vendte sig så om mod Peder Mortensen med tårer i øjnene og sagde:

"Vil du hjælpe os at bekende vor tro, Peder?"

De bekendte deres dåbspagt sammen. - -

Anders døde. - - Men Else Bovbjerg og Peder Mortensen fik siden flere gode samtaler og forstod hinanden bedre og bedre.

På Bavnegård blev døden også gæst igen. - Sidsel var i de sidste år blevet endnu mere stille end før, og hun tæredes hen og blev bleg i huden. Det rødgyldne hår sad som en glorie om hovedet, og de store øjne sløredes, men fik samtidig ligesom et indre lys. Hun døde en skøn forårsdag i 1865.

Hendes fader og moder havde nok skønnet, hvor det bar hen. Men dette dødsfald var nær ved at knække livsmødet hos Grete. Hun var endnu ikke fyldt 50 år, men det var som hun blev gammel den sømmer. Hun græd ikke; hun stivnede blot i sorgen. Dog sank hun ikke hen, men gik endnu mere op i omsorgen for de 7 sønner.

Jens derimod kunne bryde helt sammen i sorgen. Han kunne ikke beherske sig, som Grete kunne. Men hans sind var elastisk eller svingende. Når han havde været dybt nede, svingede livs-

modet højt op - som båret af en slags selvopholdelsesdrift - og han blev rastløs virksom.

Feder Larsen var kommet hjem fra soldatertjenesten, og han begyndte at få et ord med at sige, når afgørelser skulle træffes om landbruget. Poul, Lars og Jens var også hjemme. Morten gik til græs - og var igravt stadig sin moders hjælper.

Jens lagde meget arbejde ind i sin bestilling som sognerådsformand. - Han prøvede også på at tage sig af de unge i sognet. Det var for ham som den døde datter og de levende sønner fornligtede ham. - Det kunne ske, at han mødte op, hvor de unge samlede. Det var jo egentlig for at føre en slags opsyn, men han forstod at give de unge det indtryk, at det morede ham selv. Han underholdt dem lidt, fortalte morsomme træk, drøftede ting, som aviserne skrev om, eller han satte karlene igang med at prøve kræfter. - Om vinteren støttede han lærer Søndergårds aften-skole ved selv at gå med sammen med de unge.

Poulsen Dal fik begyndt sin højskole i Galtrup i november det år, da Sidsel døde. Jens Bukh fulgte nøje med i forberedelserne og siden i skolearbejdet gennem Feder Mortensen, som færdedes på skolen så meget, som hans arbejde på gården tillod. Allerede den anden vinter, højskolen var i gang, bad Poulsen Dal ham om at hjælpe sig med undervisningen. Det sagde han beredvilligt ja til, men da han fortalte sin fader det, blev denne betænkelig. Jens havde store tanker om, hvad en lærer var, og han mente, en seminarieuddannelse var nødvendig for den, der påtog sig en lærergerning. Modenhed og erfaring kunne ikke erstatte en uddannelse for Feder Mortensens vedkommende, da han kun var 22 år.

Under samtalen om Poulsen Dals opfordring nævnte Jens Bukh Jesu ord til Nikodemus: "Er du en lærer i Israel og ved ikke dette." Han frygtede, at tilsvarende ord ville blive sagt til sønnen, fordi han på mange områder vidste for lidt.

Trods faderens advarsel begyndte Feder Mortensen at undervise på højskolen i de få og lette fag, hvor han var kyndig. Men i de 7 år, han virkede ved skolen i Galtrup, kaldte han sig ikke lærer, kun Poulsens medhjælper, og han erfarede også, at den manglende uddannelse kunne give vanskeligheder.

De viste sig dog mest deri, at elevernes forældre - og af den grund også nogle af eleverne selv - mente, at skolen kun burde have eksaminerede lærere. Det kunne i nogle tilfælde

gere de ungevragvillige og drillende over for ham. Det hjalp ham, at han ikke bestræbte sig for at hævde sig selv eller dupere dem. Han gik med til forstønderens foredrag, både for selv at få udbytte deraf, men også for at hjælpe eleverne til at få mere udbytte af foredragene ved at forklare dem for de helt unge bagefter.

Sådan vandt han eleverne for sig - vandt sig endda en kone derved. En af karlene fortalte hjemme om den venlige og hjælpsomme lærer. Han blev budt på besøg i hjemmet og blev siden forlovet og gift med elevens søster - Karen Dissing hed hun.

Han var virkelig blevet til noget, selv om det ikke just var noget stort i ydre henseende. Han blev noget selv, ved at glemme sig selv gennem sit arbejde med andre.

Hans moder kunne se det og glædede sig meget derved. Det var netop et sådant arbejde, hun ønskede sin søn ind i. Hans fader var også godt tilfreds med, at en af sønnerne var kommet til at virke blandt de unge; men han havde stadig sine betænkeligheder på grund af den mangelfulde uddannelse.

Nye hjem.

Jens Dukk gik ud af sognerådet i 1868. Det var som gled han efterhånden mere ud i yderkanten af sognets (og kommunens) liv. Han var eller blev anderledes end flertallet. Han kunne sige og gøre ting, der overraskede, var ikke den urokkelige og støtte type, som flertallet kan lide. Der var noget uregneligt over ham, og hans bemærkninger kunne være så åbenhjertige, at de støtte.

Det forekom nogle mærkeligt, at han færdedes så meget blandt de unge. Det var egentlig under hans værdighed.

Dette højskolevæsen, som han - og især en af sønnerne - gav sig af med, var flertallet også betænkelig ved.

Så var der endelig det, at han og Grete - og nogle af sønnerne - begyndte at køre til Skarum i kirke. Folk i Flade indrømmede villigt, at pastor Vesterboe var ved at blive helt utilregnelig. Da han f.eks. en sommerdag havde en mand til at kløve brænde for sig, fyrede han natten efter op i alle præstegårdens kækkelovne, og da manden kom næste dag for at fortsætte kløvningen, meddelte præsten ham tilfreds, at han havde fået alt det kløvede brugt. Hans fortællinger fra Grønland blev mere og mere fantastiske.

Men til trods for dette, mente dog Fladeboerne, at alle burde holde sig til sognepræsten og sognekirken.

Man vidste naturligvis, at Grete havde forbindelse med "de hellige", og at både hun og Jens en gang imellem kom sammen med dem til møder og den slags. De kunne godt være hjemme fra en hel dag, når der var møde i Tødsø eller Galtrup. Det kunne endda være. Men at kassere deres egen kirke!

Folk kunne forresten aldrig blive rigtig kloge på, om Jens virkelig regnede sig med til "de hellige". Han snakkede ikke meget om den slags, og han opførte sig til tider sådan, at man ikke skulle tro det.

Ved gilder holdt han af at drikke en snaps eller endda flere, så han blev frit talende og lystig. Ved en sådan lejlighed, hvor præsten var til stede og meget unctiveret havde ønsket, der skulle synges en salme, sad Jens gravalvorlig med salmebogen foran sig, som om han sang af den, men i virkeligheden sang han en lystig vise.

Folk syntes ikke, den slags tydede på hellighed og knap nok passede sig for en ældre gårdejer og sognerådsformand. Han kunne også finde på at digte viser selv, - og det lige på stående fod. - En smal vej, der fra hovedvejen gik om bag Henrichsens plantage, havde fået navnet "Slimgiterstræde", ingen vidste hvordan eller hvorfor, men der var dem, som mente, navnet var Jens's opfindelse. En dag han sad sammen med nogle andre mand omkring en snaps og en krus øl hos byens slagter, improviserede han:

"På hjørnet af Slimgiterstræde
der bor en mand til manges glæde.
Han gik omkring og slagtede svin.
hans yndlingsdrik var brændevin."

Jens morede sig selv kosteligt over verset sammen med slagteren og de andre.

Lærer Henrichsen var flyttet tilbage til Fløde. Hans hustru døde i 1864. Året efter blev han gift igen med hendes broderdatter og flyttede sammen med hende ind i "Fensal". Megen forbindelse med sognets folk fik han ikke, men Jens Bulch og han optog deres tidligere omgang med hinanden og deres drøftelser af tidens begivenheder. I 1866 var de lige ivrige modstandere af den grundlovsendring, som fratog folket noget af den almindelige valgret, som 1849-grundloven havde givet det.

Henrichsen var på sine ældre dage ikke helt afvisende over for Grundtvig. Men de to var dog snarere mere uenige end tidligere, fordi Jens havde nærmet sig til sin kones anskuelser. Han var blevet mere tankefuld med årene og også mere fraværende, også når han var sammen med andre - kunne sidde og falde hen.

Sønnerne på Bøvnegård begyndte at flytte hjemme fra. Peder Mortensen havde fået sit eget hjem i Solbjerg. Den næste blev Peder Larsen. På en lille ejendom i nærheden af Sølgerhøj boede en ung enke, Kirsten Villadsen, hvis mand var faldet i kampen ved Sankelmark i 1864. Jens Bulch lod en bemærkning falde om, at nu kunne den ældste søn egentlig godt undværes hjemme, og at det var en nem måde at komme til en ejendom på for den, der giftede sig med Kirsten. Peder Larsen tænkte over de ord en tid. Han var ikke blevet fortrolig med den nye tids tanker om kærlighed eller forelskelse. Alligevel folte han det som noget utilfredsstillende at gifte sig for ejendommens skyld.

Dog: Kirsten var god nok, stedet kunne vel også være det. Peder Larsen ville helst gøre sin skyldighed, og mon ikke det var rigtigst for foreldrenes og hele hjemmets skyld at tage Kirsten?

- Peder Larsen og Kirsten blev gift sidst på året 1867. - - Den lille ejendom lå ligesom indestångt af bakker. Det virkede lugende på Peder Larsens urolige, ligende sind. Jorden til ejendommen var foruden at være bakket også mager. Så de nygifte fik nogle meget brydsomme år i Flade klitter.

Poul, Lars og Jens var blevet stoute, granvoksne karle. De blev alle tre taget til gardere, først Poul, siden de to andre samtidig.

Lars førte sit gode humør med sig i tjenesten - til opmuntring for kammeraterne og allernæst for Jens, som var af et tungere sømyt. Men han beundrede broderen, der havde så let ved at blive midtpunkt i en flok af kammerater, og han nøjedes med at smile, når Lars kaldt for fristelsen til selv at nyde sin evne til at begå sig.

"Vi var såmænd bare kommen til Glyngøre, før Lars begyndte at snakke med de andre i toget," fortalte Jens senere, "og da vi var nået til Skive, kunne å sandelig slet ikke forstå ham mere!"

Mens de to aftjente værnepligten, blev Poul indkaldt til manøvre. De tre garderebrødre vakte opmærksomhed blandt befalingsmændene og selv på højeste sted i København.

På den tid kom skyttebevægelsen frem her i landet, og Peder Mortensen tog fat som delingsfører. Han fik anskaffet nogle gamle reværer med bajonetter til og samlede en flok unge til reværkerkurs, marchøvelser, skydeøvelser, spring over hest, m.m.

Peder Mortensen havde ikke selv været soldat. Men da de tre gardere kom hjem, begyndte de straks at tage del i skydeøvelserne og det andet, som hørte til.

I 1869 blev Poul gift. Han fandt ingen ejendom at forpakte eller købe lige straks, men flyttede en kort tid ind i et hus i Flade klitter. Det følgende år forpantede han en gård i Solbjerg. - Poul Kellers kone, Mariane, var fra V. Jølby. De to unge mennesker var stærkt med i tidens frihedsrøre. Den præst, som provst Sørensen og Algreens kreds medt havde søgt til, pastor Frandsen, rejste fra Kors i 1868. Samme år kom loven om

valgmenigheder, og tanken om at oprette en sådan var straks fremme på Mors. I sommeren 1862 gik man i gang med at bygge kirke i S. Jolby. Et forretningsudvalg ledede arbejdet og udsendte i foråret 1870 et opråb, som omtalte formålet og opfordrede til at yde bidrag til kirkebyggeriet. Poul Møller var med i udvalget og var medunderskriver. Det var også Inger Kirstine og Jakob Mikkelsens søn Mikkel Jakobsen.

Kirken blev indviet sidst på året 1871. Grete var straks rede til at slutte sig til valgmenigheden og overvandt også Jens's betænkeligheder. Hele hendes familie og Jens's brøder Steffen og hans kone sluttede sig også til. Deltagelsen i gudstjenesterne i den ny kirke, Ansgarskirken, blev Gretes bedste glæde og store trøst. Hun syntes næsten, hun var kommet hjem igen og var kommet tilbage til sin ungdomstid. I valgmenighedens præst, Rasmus Lund, havde hun endelig mødt en forkynder, der kom til at betyde det samme for hende som provst Sørensen.

Inden kirken blev indviet, flyttede Poul Møller og Mariann til Vendsyssel. Jens Bukh havde ikke midler til at skaffe alle sønnerne en ejendom, og i Vendsyssel var gårdene billigere end på Mors. Poul Møller kom til at bo i Tårs, flyttede siden, men blev boende i disse egne. Ægtefolkene havde svært ved at løsrive sig fra og siden ved at undvære det rige åndelige liv, som netop var brudt frem på fødeøen, men var trofaste mod det livet igennem, hvor de boede.

Poul var den første af børnene, som havde bosat sig uden for øen, og i sommeren 1871 rejste Grete til Tårs for at se det nye hjem. Det var første gang, hun var hjemme fra i flere dage, og for hendes mand og børn føltes det mærkeligt, at hun var borte. Det var først derved, det gik op for dem, hvor meget hun betød, i hvor høj grad det var hende, der fyldte hjemmet med sin personlighed og gav det sit indhold. Da hun skulle komme hjem, kom de fire sønner i tanker om at byde hende velkommen ved at pynte stuen. Lars og Jens skaffede grønne grene og markblomster, og Morten forstod især at få dem smukt anbragt i krukker og bag ved billederne på væggen, hvor også geværene, som blev brugt til skydeøvelser, hang.

Som de netop var færdige med at pynte op, fik de uventet gæster. Det var Peder Mortensen, der kom på besøg sammen med tre fremmede, som han skulle vise vej til Salgjerhøj. De

fremmede var et præstepar fra Karby og en slagtning, den kendte historiker Frederik Barfoed.

"Hå, I er nok jægere her," bemærkede Barfoed, da han så geværerne.

"Hej, men vi er danske skytter," svarede Lars. "Og vi har myntet herinde, fordi vi venter vor moder hjem i aften. Hun er oppe at besøge vor broder i Vendsyssel."

Erndrene kunne godt mærke, at dette svar fornøjede den lærde herre, hvad de også senere lærte om.

Da deres moder kom hjem, var hun synligt glad ved modtagelsen; men deres fader, som havde hentet hende i Nykøbing, var endnu mere bevaget. Det blev han let.

Den næste af sønnerne, der flyttede hjemme fra, var Lars. Han blev i 1874 gift med thybopigen Marie Andrea Pedersen og købte en stor gård i Vinding ved Holsterbro. Også på den egn var ejendommene forholdsvis billige. Alligevel var det dristigt at købe så stor en gård, og der fulgte store økonomiske vanskeligheder med. Dertil kom for Lars, at hans kone døde efter kun to års ægteskab. Da kom der en tid med dyb nedtrykthed.

Men det smældstige i Bukh'ernes sind og Lars's strålende humør hjalp ham igennem, selv om det ved enkelte lejligheder kunne være en kunstig glæde og et galgenhumør, der prægede ham. Samtidig bred hjemmets fromhed frem hos ham til personlig tilgivelse.

Gennem et nyt ægteskab sejlede så Lars ind i religiøse vande. Han overtog sin anden hustrus gård i Vinding og udfoldede nu hele sin stærke naturs driftighed i landbruget, i politik, i de begyndende andelsforetagender og i egnens grundtvigske mødeliv - indtil han i 1884 blev syg og døde af den sygdom, tæring, som lå og lurede i Klitgård-slagten, men for det meste blev besejret af både denne slægts og Bukhslægtens legemlige sundhed og styrke.

Gretes broder, Morten Andreas i Klitgård, havde 7 børn. De 5 døde som små, de to i 18 års alderen. Klitgård blev da et sorgens hjem, der også kastede slygge ind over de hjem, som var udsædet derfra. - -

Det samme år som Lars blev også Morten gift. Han havde været elev på Galtrup højskole og haft plads på en gård i Vendsyssel for at lære mejerivæsen - - det havde lidt at gøre med det arbejde, han i samarbejde med sin moder var kendt med.

Korten havde vokset sig stærk nok til derefter at blive soldat; og kort tid efter blev han gift med Ane Hørgård Kristensen fra Thy. De to overtog Peder Larsens ejendom, som han ønskede at afstå. Peder Larsen købte i stedet for en gård i Tvis ved Holsterbro.

Det var kun ved megen slid og nøjsomhed, at Peder Larsen og Kirsten kom igennem de dårlige tider i 80erne, og især han kendte til, at modet og livsglæden kunne svigte. Men ved dygtighed og ved at tage de nye dyrkningsmetoder i brug kom også han igennem, og trods travlheden blev der tid til at leve med i den kristelige vækkelsesbevægelse på egnen, ikke alene ved gudstjenester hos en grundtvigsk præst, men også gennem møder i hjemmene, hyppigt hos Peder Larsen selv. Ved møderne traf de to Bøvnegårdsbrødre på Holsterbroegnen tit hinande.

Peder Larsen var vel blandt de af brødrene, som kom noget sent med i den kristelige bevægelse. Men han kom stærkt personligt med, og den lidt indesluttede ener med den stridige og selvstændige natur gav sig helt hen i fællesskabet. Da familien flyttede til Kejrup, sluttede den sig til valgmenigheden i Holsterbro.

Korten og Ane Hørgård (An' Hørgor) kunne godt trives i klitterne. De var nøjsomme i deres fordringer til livet. Korten var vant til at holde sig tilbage i forholdet både til brødrene og andre og nøjes med en beskeden plads - han var jo nu en gang den svage. Til gengæld havde han sans for de små ting og for alt det kønne. Sine store have værnede han nænsomt om og plantede smukt til. Mange sommeraftner syslede han der. Om vinteren lavede han husflidsarbejde, bandt løb af halm eller kurve af hjemmevlede pil. Han havde også af sin moder lært at karte uld, trønte ten og vinde garn. Hans kone kunne så mest holde sig til spinserokken.

Korten havde som Lars arvet faderens lyst og evne til at lære. Børn og unge samlede og fandt som et fristed i haven og til tider i huset. Korten tog sig af dem og hjalp dem med et lyst smil og en spøg på læben. Han underviste dem i husflid og gav dem plads på sin jord til sly øvelser.

Derefter var kun Jens og Niels tilbage i hjemmet. - I 1876 flyttede Peder Mortensen - efter nogen tid som brugsforingsuddeler - som sine to brødre syd på til Midtjyllands billigere, men lettere jorder. Man købte en gård i Dorris og var

landmand nogle år, indtil han fik sin blivende gerning som lærer ved Vallekilde Højskole.

På Bavnegård gik ledelsen ganske naturligt delvis over til Jens. Han var sidst i 20'erne og havde været på Galtrup og Askov højskoler. Faderens lyst til fart, forandring og reformer var taget af, hvad der passede godt til sønnen, som ikke slagtede ret meget på den faderne side. Hans natur var tøvende og besindig. Hvad gårdens drift angik, ønskede han kun at følge i faderens spor. Trofæst passede han alt derhjemme uden tilsyneladende at tænke på ægteskab. Han var forældrenes støtte.

Noget anderledes forholdt det sig med Niels. Grete havde rivet sig selv lev til at forkæle denne yngste søn. Han opholdt sig som barn meget inde hos hende og Morten. Noget følelsesfuldt, lidt æmtåleligt i hans natur gjorde ham mindre skikket til at færdes sammen med de store; hjalp han til ude, var det mest i stalden. Det ville han helst, og der var også mest brug for ham.

Kon det bliver Peder Mortensen om igen? spurgte forældrene sig selv. I skolen klarede han sig godt, og han ville gerne læse. Lærer Søndergårds søn Kristian blev ved med at være hans bedste ven; de to drøftede mange ting og havde fantasifulde planer om, hvad de skulle blive til. Kristian gik som lærersøn den læsende vej. Han blev student og begyndte at studere teologi.

Men Niels? Han kunne godt have lyst til det samme, men det hørte den gang til sjældenheder, at bondesønner studerede. Der var i familien - i alt fald fra Gretes side - uvilje mod eksamenslæsning. Og hvordan skaffe pengene? Niels kunne måske uddanne sig på en billigere måde, der samtidig var bedre? Han blev som ganske ung elev på Galtrup højskole og derefter på Askov. Videre fulgte han Peder Mortensens vej og var et halvt år landvæsenelev på Hæsgård landboskole.

Det sidste pegede mod landbruget, og Niels havde heller ikke helt Peder Mortensens evner. Vennen Kristian måtte holde op med at læse, fordi hans nerver ikke var stærke nok. Niels opgav alle vittløftige planer, og rettede opmærksomheden mod at stifte hjem og blive bonde.

Den tid var forbi, da forældre blandede sig i børnenes valg af ægtefæller. Men valget blev derved somme tider vanskeliggere, søkede Niels. Dog: hans fleste forbindelser gik i

retning af Gullerup-Fårtoft, og valget faldt - efter nogen rådvildhed - på Peder Ringgårds datter Johanne. Mikkel Jakobsen var gift med hendes ene søster, en halvbroder, Poul, med den anden. Johannes moder var søster til Kristen Bøvbjerg, fæster Elses mand.

Skulle nu disse to også søge til de magrere egne for at få en gård? Det ønskede hverken de selv eller deres forældre, så man fandt en anden udvej. Jens var selvskreven til at få fædegården. Men Bavnegård var jo blevet til ved sammenlægning af to gårde - nu kunne den deles igen, dog ikke på samme måde. Den sydligste del af marken blev skilt fra til et selvstændigt brug.

På en lille holm i en engstrækning byggede Niels og Johanne deres gård, Engholm.

Han var lysseer - med mørke perioder. Han var også fantasirig, og drømte om og ventede det bedste af fremtiden - uden hensyn til stand og stilling. De vidste begge, at det var noget andet, det kom an på: det indre liv, den gode vilje til at udrette noget, evnen til at finde glæder ved de små ting. - -

- Hermed var børnene forsørgt. Jens og Grete kunne trække sig tilbage, gå på aftagt. De begyndte at føle sig gamle, skønt han kun var 65, og hun et år yngre. De var mærkede af dødsfald og andre sorger. Det gjaldt mest Grete. Hun bebrejdede sig selv, at hun ikke havde været mere glad, så hun også havde kunnet bemuntre sin tungsindige moder.

Dog var måske Grete inderst inde den lykkeligste af de to. Hun havde givet sig hen i hjemmets liv, i omsorg for mand og børn, og hendes hjerte var derved og ved troskaben med ungdomstidens bedste oplevelser blevet tilfredsstillet. Nu på hendes ældre dage så hun det, der vakttes den gang, vokse og befastes gennem valgmenigheden og højskolen. Dertil kom en skole for børnene.

Johanne Övergård havde sammen med sin mand Steffen Pedersen i hjemmet begyndt en friskole. Det var Chr. Kold, der efter Grundtvigs anvisning havde givet højskolen den skikkelse, som den havde i Galtrup, og det var ham, der havde begyndt friskolenovre på Fyn, hvor han også uddannede friskolelærere - den Kold, som Grete aldrig glemte.

Hun havde levet så meget sammen med sine børn, fortalt for dem, ledt med dem. Mere end hun selv vidste, blev det til

velsignelse for slægten. På sine gamle dage gladede hun sig inderligt over at se det, der for hende var blevet livet, spire i de ny hjem. Hun var vis på, at den ny friskole kunne hjælpe det til fredegere vækst.

Den tanke kunne strejfe hendes sind, at hun havde ført sin mand ind i noget, som ikke kunne blive sagte for ham. Men hun troede det ikke, selv om hun ved enkelte lejligheder sporede en vis dobbelthed i hans sind, og til andre tider mærkede, at det ny åndelige liv næsten overvældede ham og tog magten fra ham. Hun huskede fra sidste juleaften, hvordan han ikke kunne fremsige deres sædvanlige juleaftensbøn for bevægelse. Tåerne løb ham ned ad kinderne. -

Strengt havde livet på flere måder været, syntes hun, når hun så tilbage over det. Hun var opslidt - opbrugt. Hun følte sig svag, vel egentlig syg, hvad hun dog ikke nævnte for nogen.

Da Niels i forsommeren 1880 byggede gård, fik han hjælp til kørselen fra flere, som skik var. Især var hans farbroder Niels hjælpsom og kom med mursten fra et teglværk. Da han en dag var ved byggepladsen med et læs, havde han bestemt sig til at besøge sin svigerinde i Davnegård, som han vidste var faldet noget af på det sidste. Den unge Niels kunne da fortælle ham, at hun lige var død. Niels Bulh mindedes endnu Gretes venlighed mod ham, da han var ungkarl derhjemme. Han blev så bevæget, at han kulkgrød og straks kørte hjem.

Greta blev begravet i familiegravstedet på Flade Kirkegård. Begravelsesdagen var svar at komme igennem. Da man i kirken sang den afdødes yndlingsalm: "På Gud alene jeg haver sat min lid", brød hendes mand helt sammen. - Sønnen var alle kommet til stede.

Der var dyb vemod over Niels og Johannes bryllup senere på året.

Jens Bulh blev aldrig helt sig selv efter sin kones død. Ja, det var, som fattede han aldrig helt, at hun var borte. Unge Jens hørte ham stadig gå og kalde på hende, når der var et eller andet, han manglede eller ville spørge om. Det var, som noget i ham var bristet.

Selv følte han det som en kulde og tomhed, og det tvedelte i hans sjælelige liv blev tydeligere. Der var ingen stadighed, knap nok en klar hensigt, over hans arbejde, og han gjorde ikke

det færdigt, som han havde begyndt på. Til tider gik han rastløst omkring og satte sig så pludselig ind i stuen og drak af gammeløllet eller tog en snaps. Når han fik en let rus, kunne han bedst bære savnet.

En gang imellem gik han hen til Heinrichsen i Pensal. Den forhenværende lærer var 61 år, men den tidligere glød ulmode endnu i hans sind, og han kunne til tider kvikke sin ven op med sin barske humor. - Men den gamle skolemesters legeme var opslidt, og året efter døde han.

Når fortvivlelsen kom tungt over Jens, var det dog ikke Heinrichsen, men lærer Søndergård han tydede til. Søndergård var blevet en prøvet mand. Hans anden hustru, Else Jakobsen, var død efter kun syv års ægteskab. Han var nu gift tredje gang. Det freidige livsmod og den faste kristentro, hvormed han bær livets tunge tilskikkelser - deriblandt sønnen Kristians nervegammenbrud - talte stærkt til Jens's sind. De to førte alvorlige samtaler med hinanden, og Jens gik altid beroliget hjem.

Ligevægt i sindet fandt han dog ikke, og hans livsvilje var borte. Niels var rejst hjemmefra, og Jens, der var tilbage, sagde så lidt. Der var blevet så alt for stille i Søndergård. Gamle Jens kom ind på at blive i sengen den meste tid. Der lå han og svandt hen. Inden året 1880 var ude, var også Jens Bukh død.

En fremmed pige førte hus for Søndergårds unge ejer. Det nødvendige arbejde i stald og mark blev udført ved hans egen og en hjælpers indsats. Men heller ikke mere. Den ny Jens Bukh havde ikke faderens driftighed, heller ikke morfaderens. Det var ellers ham, han lignede, i langsomhed og rodfastethed. Han var tro mod det nedarvode, og hans sind front, redeligt og mere ligevægtigt end brødrenes.

To år efter forældrenes død fandt unge Jens Bukh den kvinde, som han trængte til; en ung frisk og energisk pige fra Bjergby, Ane Sandal, blev hans hustru.

I alle de nyhjem kom der børn. Livet fortsatte - såvel i Søndergård som i de andre hjem, der var dannet af Søndergårds-slægten.